

ORTA ASYA İLE GÜNEY ASYA ARASINDA MODERN İPEK YOLU PROJESİ

TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN
BAĞIMSIZLIKLARININ 20. YILINDA

ORTA ASYA İLE GÜNEY ASYA ARASINDA MODERN İPEK YOLU PROJESİ

AFGANİSTAN, PAKİSTAN VE HİNDİSTAN'IN ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİ

-RAPOR-

DOÇ. DR. FIRAT PURTAŞ

İnceleme
Araştırma
Dizisi

YAYIN NO: 06

ORTA ASYA İLE GÜNEY ASYA ARASINDA
MODERN İPEK YOLU PROJESİ

| RAPOR |

Yazar

Doç.Dr. Fırat Purtaş

Editör

Dr. Murat Yılmaz

Teknik Koordinasyon

Mustafa Yeşilyurt

Tasarım-Baskı

SFN Televizyon Tanıtım Tasarım

Yayıncılık Ltd. Şti.

Tel: 0312 472 37 73-74

www.sfn.com.tr

Purtaş, Fırat

Orta Asya ile Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi: Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile İlişkileri / Fırat Purtaş; editör: Murat Yılmaz - Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2011

64 s: 19x27 cm. (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
İnceleme-Araştırma dizisi; yayın no: 06)

ISBN: 978-9944-237-06-2

1. Afganistan - Uluslararası İlişkiler 2.Pakistan - Uluslararası İlişkiler 3.Hindistan-
Uluslararası İlişkiler I. Yılmaz, Murat

327.581

327.5491

327.54

Baskı Tarihi: **Eylül 2011**

©Ahmet Yesevi Üniversitesi

Mütevelli Heyet Başkanlığı

Adres:

Taşkent Cad. 10. Sokak No: 30 06490 Bahçelievler/ANKARA

Tel: 0312 215 22 06 • Faks: 0312 215 22 09

www.yesevi.edu.tr yayinlar@yesevi.edu.tr

İçindekiler

Kısaltmalar	4
Özet	5
Giriş	10
Bölüm 1	13
Kuzey- Güney İpek Yolu'nun Merkezindeki Ülke Afganistan.....	14
A) Afganistan'ı da İçine Alan Büyük Orta Asya.....	15
B) Şanghay İşbirliği Örgütü ve Modern İpek Yolu Açılımı	19
C) Afganistan Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı (RECCA).....	22
D) Afganistan'ı Orta Asya İle Güney Asya Arasında Transit Ülke Yapacak Ulaşım Projeleri.....	22
E) Afganistan İle Orta Asya Cumhuriyetleri Arasında Canlanan Ekonomik İlişkiler.....	24
F) Trans Afgan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi: TAPI (Türkmenistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan).....	27
Bölüm 2	29
Pakistan-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri	30
A) Pakistan'ın Orta Asya Cumhuriyetleri İle Ticari ve Ekonomik Bağlar Kurma Çabaları.....	30
B) Orta Asya'yı Sıcak Denizlere Ulaştıran Liman: Gwadar.....	32
C) Pakistan'ın Orta Asya Politikası Açısından Afganistan'ın Önemi ve Afganistan-Pakistan İlişkileri.....	33
D) Keşmir Sorunu ve Pakistan-Hindistan Rekabetinin Pakistan'ın Orta Asya Politikalarına Yansımaları.....	35
Bölüm 3	39
Hindistan'ın Orta Asya Politikası.....	40
A) Hindistan'ın Orta Asya Politikasının Temel Dinamikleri: Güvenlik ve Enerji.....	40
B) Hindistan'ın Kuzey'e Yönelik Aktif Dış Politikasında Sıçrama Tahtası Afganistan.....	42
C) Hindistan'ın Kuzey'deki İki Stratejik Ortağı Kazakistan ve Özbekistan İle İlişkileri.....	44
Bölüm 4	47
Orta Asya'nın Değişen Güney Algısı ve Güney Asya Ülkeleri İle İlişkileri	48
A) Özbekistan'ın İpek Yolunun Canlandırılmasındaki Rolü.....	49
B) Asya'da Güvenlik ve İstikrar Çabalarının Öncüsü Kazakistan ve Güney'e Bakışı.....	52
C) Türkmenistan ve Güney'e Çıkış Çabaları.....	54
D) Güneyinden ve Güneyden Tedirgin Kırgızistan	54
Sonuç	57
Kaynaklar	61
Online Kaynaklar	64

HARİTALAR

HARİTA 1: Afganistan Siyasî Haritası.....	14
HARİTA 2: Afganistanı Ticaret Köprüsü Yapan Ulaşım Projeleri.....	23
HARİTA 3: Afganistan Geçişli Doğalgaz Boru Hattı Projesi.....	26
HARİTA 4: Gwadar Limanı.....	32
HARİTA 5: Keşmir Bölgesi Haritası.....	36
HARİTA 6: Uyuşturucu Taşıma Yolları.....	48
HARİTA 7: Fergana vadisi.....	55

KISALTMALAR

AB	<i>Avrupa Birliği</i>
ABD	<i>Amerika Birleşik Devletleri</i>
AGİT	<i>Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı</i>
BDT	<i>Bağımsız Devletler Topluluğu</i>
BM	<i>Birleşmiş Milletler</i>
CAREC	<i>Asya Kalkınma Bankası Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği Programı</i>
ÇHC	<i>Çin Halk Cumhuriyeti</i>
ECO/EİÖ	<i>Ekonomik İşbirliği Örgütü</i>
GUAM	<i>Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan-Moldova</i>
İKÖ	<i>İslam Konferansı Örgütü</i>
KGAÖ	<i>Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü</i>
NATO	<i>Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü</i>
RECCA	<i>Afganistan için Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı</i>
SAARC	<i>Güney Asya Bölgesel İşbirliği Birliği</i>
SSCB	<i>Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği</i>
ŞİÖ	<i>Şanghay İşbirliği Örgütü</i>
TAPİ	<i>Trans Afgan Doğal Boru Hattı (Türkmenistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan)</i>

ÖZET

ORTA ASYA İLE GÜNEY ASYA ARASINDA
MODERN İPEK YOLU PROJESİ

Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ve sahip olduğu enerji kaynakları nedeniyle dünyanın ilgisini çeken jeopolitik öneme sahip bir bölgedir. Güney Asya ise, Keşmir Sorunu gibi çözümü imkansız görülen sınır sorunlarından terörizme pek çok güvenlik sorununu bünyesinde barındıran ve uluslararası güvenlik açısından önem taşıyan bir bölgedir. Bu iki bölge arasında ticaret köprülerinin kurulması suretiyle İpek Yolu'nun yeniden canlandırılarak Asya kıtasında güvenliğin ve istikrarın sağlanması, Orta Asya ve Güney Asya ile ilgili güncel konuların başında gelmektedir. İmparatorluklar mezarlığı olarak bilinen, otuz yılı aşkın iç savaşın devam ettiği, dünya uyuşturucu üretiminin tamamına yakını karşılayan Afganistan, bu projenin Merkezinde yer almaktadır. İçinde barındırdığı zorluklar nedeniyle bu hedefin gerçekleştirilmesi ilk bakışta imkansız gibi görülmekte ve inandırıcı gelmemektedir. Ancak hem Orta Asya, hem de Güney Asya bölgesindeki sorunlar ve fırsatlar derinlemesine analiz edildiğinde, başka bir alternatifin de olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Orta Asya Türk cumhuriyetleri için güneyden algılanan tehdidin ortadan kalkması ya da azalması, Afganistan'da istikrarın sağlanması ile doğrudan ilişkilidir. Yüz yılı aşkındır kapalı olan sınırlar çözüm getirmemiş, aksine tehdidin boyutunu daha da artırmıştır. Diğer taraftan Güney Asya ve Hint Okyanusu, jeopolitik açıdan tam kapalı ülkeler statüsünde bulunan Orta Asya Türk cumhuriyetleri için dışa açılma imkanı sağlamaktadır. Dış politikalarını çeşitlendirmek suretiyle, bölgede rekabet eden büyük güçler arasında denge politikası izleyen Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için Güney Asya ile bütünleşmek, önemli bir dış politika seçeneği sunmaktadır.

İngiliz sömürge yönetiminden miras kalan sınır ihtilafları, fakirlik, etnik gerginlikler gibi sorunlarla mücadele eden Hindistan ve Pakistan tarafından Orta Asya Türk cumhuriyetleri, başlangıçta güvenlik ağırlıklı bir yaklaşımla, rakibini çevrelemek adına ittifak kurulacak ülkeler olarak algılanmıştır. Sıfır sonuçlu bir oyun niteliğindeki bu yaklaşım taraflara hiçbir şey kazandırmamış, aksine aralarındaki gerginlikleri daha da artırmıştır. 2001 sonrası Afganistan'da meydana gelen gelişmeler, Hindistan ve Pakistan'ın Orta Asya Türk cumhuriyetlerine yönelik dış politikalarında değişime neden olmuştur. Aralarındaki sınır sorunlarını çözmek için girişimler başlatan iki ülke, 2005 yılında ŞİÖ'ye birlikte gözlemci üye olarak dahil oldukları gibi, TAPİ gibi karşılıklı ekonomik bağımlılığı artıran projelerde de birlikte yer almışlardır. Orta Asya ile ticaret bağlarının canlandırılması, Güney Asya bölgesinin en önemli sorunu olan fakirlikle mücadele açısından fayda sağlayacağı gibi, artan ekonomik ilişkiler sayesinde siyasi sorunların da yumuşamasına imkan verecektir.

Orta Asya'nın Güney Asya ile birleştirilmesi fikrinin mimarı ABD'li akademisyenlerdir ve ABD Dışişleri Bakanlığı da bu projeyi sahiplenmiştir. Obama yönetiminin benimseydiği AfPak stratejisini ve Hindistan ile ABD arasında gelişen ilişkileri de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Öte yandan ÇHC, Afganistan'da yaptığı yatırımlarla, Pakistan'da inşa ettiği limanlar ve yollarla bu projeye hayatiyet kazandırmaktadır. Orta Asya Türk cumhuriyetleri arasında Afganistan ile ilişkileri en sorunlu olan ve dış politikasını büyük ölçüde güneyden gelecek tehdide karşı denge oluşturacak ittifaklar kurma çerçevesinde şekillendiren Özbekistan'ın da, son dönemde Afganistan'daki etkinliğinin arttığı gözlemlenmektedir. Diğer Orta Asya ve Güney Asya ülkelerinin bakış açıları da değerlendirildiğinde Kuzey Güney güzergâhında İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması girişimleri, artık bölgesel bir nitelik kazanmıştır. Zira bu sağlandığı takdirde en fazla fayda sağlayacak olan bölge ülkeleridir.

Orta Asya'dan Batı'ya yeni ulaşım kanallarının kurulması sürecinde aktif rol oynayan ve gerçekleştirdiği projelerle transit ülke konumuna gelen Türkiye, Orta Asya ile Güney Asya arasında ticaretin canlandırılmasına da önemli destek sağlamaktadır. Afganistan'da görev yapan uluslararası güce destek veren ve Afganistan'ın yeniden imarında aktif rol oynayan; Afganistan ile Pakistan arasında ilişkilerin normalleştirilmesi sürecinde Afganistan-Pakistan-Türkiye üçlü zirvelerine öncülük eden; dördüncü RECCA toplantısı ve Asya'nın Kalbinde Dostluk ve İşbirliği Zirvesi gibi uluslararası toplantılara ev sahipliği yapan; Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in kurduğu CİCA'nın dönem başkanlığını üstlenen Türkiye'nin, bu ve benzeri girişimleri, bu süreci destekleyici niteliktedir. Türkiye'nin EİÖ'ye etkinlik kazandırmaya yönelik İzmir'de EİÖ Ticaret ve Kalkınma Bankası kurulması, Pakistan ile serbest ticaret bölgesi kurulması ve bunun bütün üye ülkeleri kapsayacak şekilde geliştirmeye yönelik çalışmaları, İslamabad-Tahran-İstanbul demir yolu hattının rehabilitasyonu gibi adımları da Büyük Orta Asya sürecini tamamlayıcı niteliktedir. Dış politikada komşularla sıfır sorun anlayışını benimseyen, Orta Asya ve Güney Asya'nın yanında Orta Doğu, Afrika ve Asya-Pasifik başta olmak üzere dünyadaki pek çok alt sisteme dahil olmaya çalışan, bunu yaparken de bölge ülkelerinin kazançlarını kendi kazancı olarak gören, kazan-kazan ilkesiyle hareket eden Türkiye'nin, Orta Asya ve Güney Asya arasındaki etkileşimin güçlendirilmesi söz konusu olduğundan da sıfır toplamlı oyun yaklaşımı benimsemesi düşünülemez.

Anahtar Kelimeler;

İpek Yolu, Orta Asya, Güney Asya, TAPI, Afganistan

THE PROJECT OF MODERN SILK ROAD BETWEEN CENTRAL ASIA AND SOUTH ASIA

RELATIONS OF AFGHANİSTAN, PAKİSTAN AND İNDİA WITH THE CENTRAL ASIAN TURKİC REPUBLICS

Abstract

Central Asia is a geopolitically important region which came into prominence with the disintegration of the Soviet Union and which attracts the attention of the world because of its energy resources. South Asia harbors numerous security problems from border problems whose solution is almost impossible (such as the Kashmir problem) to international terrorism and thus it has importance in terms of international security. Ensuring security and stability in the Asian continent through establishing trade bridges between the two regions and reviving the Silk Road is one of the current prominent issues concerning Central Asia and South Asia. Afghanistan, which is known as the cemetery of empires, which meets almost the entire world narcotic drug production and in which a civil war has been going on for more than thirty years, sits at the center of this project. Achieving the mentioned goal seems impossible and non-persuasive at first sight because of the difficulties it harbors. However, analyzing problems and opportunities both in Central Asia and South Asia proves that there is no other alternative.

The removal or reduction of the threat perceived by the Central Asian Turkic republics from their south is directly related to the stability of Afghanistan. The borders which have been kept closed for more than one century have not brought solution, but, on the contrary, they have enlarged the size of the threat. In fact, South Asia and the Indian Ocean provide the opportunity of opening to the outside world for the Central Asian Turkic republics, which are land-locked countries. Integration with South Asia is an important foreign policy choice for the Central Asian Turkic republics, which pursue the policy of balance between the big powers competing in the region with each other by diversifying their foreign policies.

Keywords:

Silk Road, Central Asia, South Asia, TAPI, Afghanistan.

Проект современного Шелкового пути между Центральной и Южной Азией

Отношения между Афганистаном, Пакистаном, Индией и тюркскими республиками Центральной Азии

Аннотация

Центральная Азия – это важный геополитический регион, возникший после распада Советского Союза и в связи с богатыми энергетическими источниками привлечший к себе внимание всего мира. Южная Азия же является важным регионом с точки зрения международной безопасности, содержащей в себе множество проблем безопасности начиная с неразрешимых пограничных проблем, таких как проблема Кашмира и вплоть до терроризма. Возрождение Шелкового пути путем создания торговых мостов между этими двумя регионами и обеспечение безопасности и стабильности на Азиатском пространстве является одним из актуальных вопросов, связанных с Центральной и Южной Азией. Афганистан, известный как кладбище империй, где более тридцати лет идет гражданская война и где производится почти весь оборот наркотиков в мире, находится в центре этого проекта. В связи с имеющимися трудностями и проблемами, реализация этой цели на первый взгляд кажется невозможной и не вызывает доверия. Однако, при глубоком анализе проблем и возможностей как Центральной Азии, так и Южной Азии, выясняется, что другой альтернативы нет.

Ликвидация или уменьшение предполагаемой угрозы с юга для тюркских республик Центральной Азии непосредственно связано с поддержанием стабильности в Афганистане. Закрытые на протяжении более ста лет границы не решили данной проблемы, а наоборот увеличили угрозу. С другой стороны страны Южной Азии и Индийского океана дают возможность для «открытия внешнему миру» тюркских стран Центральной Азии, имевших до этого статус закрытых стран с геополитической точки зрения. Для тюркских республик Центральной Азии, проводящих балансирующую политику между великими державами, конкурирующими в регионе, интеграция с Южной Азией как разнообразие внешней политики предлагает важный внешнеполитический вариант.

Ключевые слова:

Шелковый путь, Центральная Азия, Южная Азия, Афганистан

Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu bağımsızlığını kazanan beş yeni bağımsız devletin (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) bulunduğu bölgedir. Dört tarafı kara ile çevrili olan ve doğrudan denize çıkışı bulunmayan bu bölge, yüz yılı aşkın bir süredir dünyaya kapalı kalmıştır. Bölgenin kapallığında, 1880'li yıllardan itibaren Rusya'nın nüfuz sahasına giren, o zamanki adıyla Türkistan'da, Çarlık yönetiminin uyguladığı tecrit politikaları da etkili olmuştur. On sekizinci yüzyıldan itibaren bir yandan bölgede meydana gelen bölünmüşlük ve iç kavgalar, bir yandan da kuzeyden Rus Çarlığı'nın, güneyden de İngiliz İmparatorluğu'nun yayılcılığı, Orta Asya'yı dünya gelişmelerinden izole etmiştir. Bölgenin Rus egemenliğine girmesinden sonra, hammaddeleri merkeze taşımaya yönelik ulaşım kanalları inşa edilmeye başlanmış ve Moskova merkezli bir ulaşım alt yapısı ortaya çıkmıştır. İngiliz İmparatorluğu ise, Hindistan'ı demir yolu ağı ile örerken, 1907 yılında Rusya ile yaptığı sömürge paylaşımı anlaşmasıyla Afganistan, Orta Asya ile Hindistan arasında tampon bölge olarak bırakılmıştır. 1880-1901 yılları arasında Afganistan'ı yöneten ve Türkistan ile Hindistan'daki gelişmeleri yakından takip eden Emir Abdul Rahman, verdiği emirle, Afganlar kendileri yapabilecek düzeye ulaşana kadar ülkede demiryolu inşasını yasaklamıştır.

Türk-İslam medeniyetinin dünya medeniyetine ve insanlığa kazandırdığı çok zengin bir kültürel mirasa sahip olan Orta Asya, İpek Yolu'nun canlı olduğu Orta Çağ'da altın dönemlerini yaşamıştır. Coğrafi keşiflerin henüz yapılmadığı ve deniz ticaretinin yaygın olmadığı dönemde, Çin'den başlayıp, Orta Asya üzerinden batıda Avrupa'ya, güneyde ise Hindistan'a kadar uzanan İpek Yolu, bölgeye hem ticari, hem de kültürel zenginlik kazandırmıştır. Sadece mal ve eşyanın değil, aynı zamanda kültürlerin de taşındığı İpek Yolu üzerinde Kaşgar, Buhara, Semerkand ve Merv gibi önemli şehirler kurulmuştur. 19. Yüzyılda 200 kadar kervansarayın bulunduğu kaydedilen Buhara'da Özbeklerle beraber Çinli, Hindu, Rumi, Farsi, Yahudi vs. pek çok farklı milletten insan yerleşik olarak yaşamışlardır. Kaşgarlı Mahmud, Biruni, İbn-i Sina, Farabi, Ali Kuşçu gibi aydınlar da, İpek Yolu'nun Orta Asya'da kurduğu medeniyetin düşünce ve bilim meyveleri olarak ortaya çıkmışlardır. Çin, Fars, Hindu, İslam medeniyetlerinin kavşağında yer alan Orta Asya'lı aydınlar, bütün bu kaynaklardan beslenerek eserlerini vermişlerdir.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Orta Asya cumhuriyetleri için yeni bir altın çağın başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın sahip oldukları zengin doğal kaynaklar, bağımsızlığın ve kalkınmanın anahtarı olarak görülmüştür. Ancak çok geçmeden fark edilen alt yapı eksiklikleri, ulus devlet ve millî kimlik oluşturma sürecinin beklenildiği kadar kolay olmadığını ortaya çıkarmıştır. Sovyetler Birliği'nin bıraktığı ekonomik miras ve Moskova merkezli ekonomik sistemin gerekli kıldığı Rusya'ya bağımlılık, Orta Asya cumhuriyetlerinin dünyaya yeniden açılma konusunda elini kolunu bağlamıştır. Bu dönemde en çok tartışılan konuların başında İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması olmuştur. Doğu - Batı güzergâhında ve kuzeyden güneye olmak üzere pek çok yeni İpek Yolu projeleri ortaya çıkmıştır. Daha ziyade bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ulaştırılmasına yönelik bu projelerde ABD, AB, Türkiye, İran, Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya, Güney Kore, Afganistan, Pakistan, Hindistan kendine rol biçen ülkeler olmuştur.

Orta Asya'dan batıya yönelik ulaşım projelerinde Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Erzurum-Tiflis-Bakü doğal gaz boru hattı, Kars-Tiflis-Bakü demir yolu hattı gibi projelerle Türkiye büyük ilerleme sağlarken, AB'nin NABUCCO, TRACECA ve TACİS projeleri de sürekli gündemde olmuştur. Orta Asya'yı doğuya ulaştıran yeni güzergâhlarda ise ÇHC, öncü bir rol oynamıştır. 1996 yılında başlattığı Şanghay Beşlisi inisiyatifi ile Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile Sovyetler Birliği'nden miras kalan sınır sorunlarını çözen ÇHC, Doğu Türkistan'ı ekonomik olarak bölgeye entegre ederek Uygur sorununa da çözüm üretmeye çalışmıştır. Kazak petrolünü Çin'e ulaştıran Atasu-Dushanzi petrol boru hattı 2006 yılında faaliyete başlamış, Türkmen doğal gazını Çin'e taşıyan Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin doğal gaz boru hattı ise, Aralık 2009 yılında devreye girmiştir. 23 Aralık 2009'da Uygur Bölgesinde Kazak-Çin Serbest ticaret bölgesi faaliyete geçmiştir. Doksanlı yıllardan itibaren hızlanan ekonomik büyümesiyle Asya Kalkınma Bankası'nı daha etkin kullanmaya başlayan ÇHC, 1997 yılında CAREC (Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği) programını başlatmış ve Asya Kalkınma Bankası üzerinden de ulaşım projeleri yürütmüştür.¹

Rusya'nın Orta Asya'daki ekonomik hegemonyasını kırmaya yönelik olarak 1990'lı yıllar boyunca daha çok Doğu-Batı güzergâhında yeni ulaşım koridorları açılması konusu gündemde olmuştur. Orta Asya cumhuriyetleri ile Güney Asya ülkeleri arasında bağları yeniden kuracak ulaştırma projeleri ise pek fazla gündeme gelmemiştir.

¹ CAREC Programı 1997 yılında ÇHC, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın katılımı ile Asya Kalkınma Bankası bünyesinde başlamıştır. Günümüzde Afganistan, Pakistan, Tacikistan, Azerbaycan, Moğolistan ve Türkmenistan'ın da katılımıyla toplam 10 ülke bu programa dahildir. Program ulaştırma, ticaret ve enerji başlıkları altında işbirliğini hedeflemektedir. Bk. <http://www.adb.org/carec/> Asya Kalkınma Bankası 2004-2009 yılları arasında Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde 3,5 milyar dolarlık ulaşım alt yapı projesine destek vermiştir. Dünya Bankası ise aynı dönemde Orta Asya ve Kafkasya'da ulaşım projeleri için 5 milyar doların üzerinde kaynak sağlamıştır. Bk. S. Frederick Starr and Andrew C. Kuchins, The Key to Success in Afghanistan: A Modern Silk Road Strategy, Silk Road Paper, May 2010, s.16-17.

Afganistan'da önce iç savaş ve ardından Taliban'ın iktidara gelmesi şeklinde meydana gelen gelişmeler, Orta Asya cumhuriyetleri tarafından güneyin tehdit ve güvenlik sorunu olarak algılanmasına neden olmuştur. 11 Eylül 2001'de meydana gelen terör hadisesinin ardından ABD'nin başlattığı teröre karşı savaş çerçevesinde Afganistan'a yerleşmesi, Orta Asya'nın jeopolitiğini derinden etkilemiştir. 2005 yılında ABD, Afganistan'ın Merkezinde yer aldığı Büyük Orta Asya inisiyatifini başlatmış; Orta Asya ile Güney Asya arasındaki köklü bağların yeniden canlandırılarak ticaret, ulaşım, demokrasi, enerji ve iletişim alanlarında yeni bağların yaratılması hedefini ortaya koymuştur.

Artık güncel olan İpek Yolu projelerinden biri de Merkezinde Afganistan'ın bulunduğu, Pakistan ve Hindistan'ın da dahil olduğu Orta Asya'yı Güney Asya ile birleştiren ve Hint Okyanusuna ulaştıran kuzey-güney hattıdır. İlk olarak Trans Afgan Doğal Gaz Boru hattı projesini (TAPI) akla getiren bu yaklaşım, Afganistan'da iç savaşın sona erdirilmesi, Afganistan ile Pakistan'ın, Pakistan ile Hindistan'ın barıştırılması gibi önemli getirileri olacak modern İpek Yolu Projesi'dir. Geniş kapsamlı düşünüldüğünde bölgesel kalkınma ve refahı sağlayacak projenin önündeki en önemli engel ise, çözümlenmesi hedeflenen sorunların karmaşıklığı ve zorluğudur.

Bu çalışmada, Orta Asya'yı güney ile bütünleştirmeyi hedefleyen Yeni İpek Yolu projesi çerçevesinde Hindistan, Pakistan ve Afganistan'ın, Orta Asya cumhuriyetleri ile ilişkileri incelenecektir. Son dönemde, yirmi birinci asrın Asya'nın yüzyılı olacağına ilişkin değerlendirmelere sık rastlanmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki reformların mimarı Deng Xiaoping, Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi'ye, bunun ancak Çin ile Hindistan'ın güçlerini birleştirmeleri hâlinde gerçekleşeceğini söylemiştir. Orta Asya ile Güney Asya'yı birleştirecek Yeni İpek Yolu da ancak Hindistan, Pakistan ve Afganistan'ın bu konuda ortak irade sergilemeleriyle mümkün olabilecektir. Bu çalışma, kuzey güney güzergâhında İpek Yolunun inşasında gelinecek noktayı ve hedeflenen amaca ulaşıp ulaşılamayacağını, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın Orta Asya Türk cumhuriyetleri olan ilişkilerini ortaya koymaya çalışacaktır.

ORTA ASYA İLE GÜNEY ASYA ARASINDA
MODERN İPEK YOLU PROJESİ

I BÖLÜM

KUZEY- GÜNEY İPEK YOLU'NUN MERKEZİNDEKİ ÜLKE AFGANİSTAN

- Afganistan'ı da İçine Alan Büyük Orta Asya
- Şanghay İşbirliği Örgütü ve Modern İpek Yolu Açılımı
- Afganistan Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı (RECCA)
- Afganistan'ı Orta Asya İle Güney Asya Arasında Transit Ülke Yapacak Ulaşım Projeleri
- Afganistan İle Orta Asya Cumhuriyetleri Arasında Canlanan Ekonomik İlişkiler
- Trans Afgan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi: TAPİ (Türkmenistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan)

KUZEY- GÜNEY İPEK YOLU'NUN MERKEZİNDEKİ ÜLKE AFGANİSTAN

HARİTA 1: Afganistan Siyasî Haritası

Orta Asya cumhuriyetlerinden üçü (Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan) ve İran, Pakistan, Çin ile sınırdış olan Afganistan, Orta Asya ile Güney Asya'yı, Batı Çin ile Doğu İran'ı birbirine bağlayan geçiş noktasında bulunmaktadır. Orta Asya'dan, Güney Asya'ya giden ve gitmesi planlanan bütün yolların Afganistan'dan geçmesi gerekmektedir. Bu coğrafi gerçeklikten hareketle Taliban sonrası Afganistan yönetimi ve bu yönetimi güçlendirerek tek başına ayakta durabilecek güvenilir bir müttefik hâline getirmek isteyen ABD, Afganistan'a komşu olan Orta Asya cumhuriyetleri, İran, Çin ve Pakistan gibi ülkeler, Afganistan'ı bölgesel ticaretin merkezî yapma yönünde politikalar başlatmışlardır. Özellikle 2006 yılından itibaren, Afganistan'da ve Afganistan'a komşu ülkelerde ulaşım alt yapısının tesisine ilişkin pek çok farklı proje gündeme gelmiş, adeta bir proje rekabeti başlamıştır. ABD'nin yürürlüğe koyduğu Büyük Orta Asya girişimi, Afganistan ve komşularındaki bu hareketlilikte önemli rol oynamıştır. Bu süreç, Avrasya kıtasına güvenlik ve refah getirecek Modern İpek Yolu'nda eksik halkanın bina edilmesi olarak tanımlanmaktadır.²

² Andrew C. Kuchins, Thomas M. Sanderson, and David A. Gordon. *Afghanistan: Building the Missing Link in the Modern Silk Road*, The Washington Quarterly, April 2010, s. 33.

A) AFGANİSTAN' I DA İÇİNE ALAN BÜYÜK ORTA ASYA

Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu ortaya çıkan jeopolitik bölgelerden biridir. Uluslararası ilişkiler terminolojisi olarak Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsız olan beş devletin (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) yer aldığı coğrafyayı tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Orta Asya'nın anlamı, kapsadığı alan, taşıdığı önem gibi hususlar, sosyal bilimlerin çeşitli dallarına göre farklılık gösterebilir. Çoğu tarihçi, sosyolog ve antropolog ise Orta Asya diye bir adlandırmayı doğru bulmaz, bunun yerine Türkistan ya da Batı Türkistan kavramını kullanmayı tercih ederler.

1993 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan devlet başkanları, ülkelerinin bulunduğu bölgenin bir bütün olduğu ve Orta Asya (Central Asia, Sentralnaya Aziya) olarak adlandırılması gerektiğini bildirmişlerdir. Ancak ne bu resmî açıklama, ne de beş devletin bölgesel işbirliği ve ortaklık konusunda yaptığı girişimler, bölgenin adlandırılması, sınırları ve bütünlüğü tartışmalarını ortadan kaldırmıştır. 2005 yılında ortaya atılan ve daha sonra ABD'nin resmî politikasına dönüşen "Büyük Orta Asya Ortaklığı" projesi de bu tartışmaları yeniden alevlendirmiştir.

Orta Asya kavramının ne ölçüde doğru olduğu, sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği, bölgesel bir bütünlükten söz edilip edilemeyeceği gibi sorular; bu sorulara bölge ülkelerinin ve büyük güçlerin yaklaşımları ve verdiği farklı cevaplar, kavramsal çerçeveye ilişkin entelektüel bir tartışmadan öte, bölgenin geleceğini ilgilendiren hususlardır.³ Örneğin Rusya, Kazakistan'ı Orta Asya'dan farklı bir kategoride değerlendirir ve bölgeye yönelik politikalarını bu şekilde oluşturur. Çin, kendi toprakları içinde bulunan Doğu Türkistan'ın Orta Asya ile olan etnik, dinî, kültürel ve ticari bağlarının farkındadır, bölge politikasını buna göre belirler. Orta Asya cumhuriyetleri kendilerini, iki dev Rusya ve Çin arasında sıkışmış hissederler, Amerikan faktörünü ise hem denge, hem de baskı unsuru olarak görürler. Bölgeye ilişkin bu farklı algılamalar ve tanımlamalar, aynı zamanda bölgenin geleceğine yön veren unsurlardır.

11 Eylül 2001 sonrası Orta Asya'nın jeopolitik önemi daha da artmıştır. Petrol başta olmak üzere bölgedeki doğal zenginlikleri kontrol etmek adına Rusya, ABD ve Çin'in rekabeti daha da belirginleşmiştir. 11 Eylül sonrası Batı dünyasının bölgeye artan bu ilgisini Olcott, Orta Asya için ikinci bir şans olarak nitelendirmiştir.⁴

Büyük Orta Asya kavramını literatüre kazandıran ABD'nin John Hopkins Üniversitesi'ne bağlı Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Merkezî Müdürü Frederick Starr olmuştur.

³ UNESCO'nun yürüttüğü ve kalabalık bir bilim heyeti tarafından hazırlanan "Orta Asya Medeniyeti Tarihi" çalışmasında Sayan-Altay Dağları bölgesi ve Güney Sibiry, Batı Çin, Afganistan, Pakistan, Moğolistan, Kuzey Hindistan ile İran'ın doğusu Orta Asya medeniyetinin kapsadığı alanın içerisinde değerlendirilmekte ve incelenmektedir. Bk. http://www.unesco.org/culture/asia/html_eng/volume6.htm

⁴ Martha Brill Olcott, Vtoroy Şans Sentralnoy Azii, Moskovskiy Sentr Karnegii Fond Karnegi za Mejdunarodnyy Mir, Moskova-Washington, 2005, s.225.

Starr, Mart 2005'te yayınladığı "A Greater Central Asia Partnership for Afganistan and Its Neighbours" (Afganistan ve Komşuları için Genişletilmiş Orta Asya Ortaklığı) başlıklı çalışmasında, terörle mücadele adına Afganistan'da sağlanan kazanımların sürdürülebilmesi için "Büyük Orta Asya"da proaktif politikalar yürütülmesinin gerekli olduğunu, bu kapsamda ABD'nin öncülüğünde yeni bir bölgesel işbirliği yapısı oluşturulmasını önermiştir.⁵

Starr'ın başlattığı inisiyatif çok geçmeden ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından da desteklenmiş ve Starr'ın görüşleri doğrultusunda ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yapılanmasında değişikliğe gidilmiştir. Daha önce ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Avrupa-Asya İşleri Bürosu'nun sorumluluk alanına giren beş Orta Asya cumhuriyeti, buradan Güney Asya İşleri Bürosu'nun sorumluluk alanına aktarılmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Condolliza Rice, Ekim 2005 tarihinde Orta Asya ülkelerine gerçekleştirdiği ziyaret sırasında, Orta Asya ülkelerinin, Bakanlığın Güney Asya Bürosu'nun sorumluluk sahasına dahil edildiğini açıklamıştır. Rice, 5 Ocak 2006 tarihinde yaptığı açıklamada ise, Orta Asya ve Güney Asya'nın global öncelikler listesinin üst sıralarında yer aldığını, Büyük Orta Asya'nın kurulması ihtimaline Beyaz Saray'ın ciddi olarak yaklaştığını, bunun önemli bir hedef olduğunu söylemiştir.⁶

1 Nisan 2006 tarihinde Afganistan'ın başkenti Kabil'de "I. Büyük Orta Asya'da İşbirliği Konferansı" düzenlenmiştir. Afganistan Devlet Başkanı Karzai'nin ev sahipliği yaptığı konferansta Güney Asya Bürosu'nun başına getirilen ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Richard Boucher ve Kazakistan Dışişleri Bakanı Tokayev de yer almıştır. Kabil Konferansı'nın amacının Afganistan'daki son gelişmelerin sağladığı avantajları değerlendirerek, bir asırdır kapalı olan ticaret yollarının yeniden açılması ve kıtasal ticaret sayesinde Avrasya'nın bu geniş kısmında refah ve güvenliğin temini olarak ilan edilmiştir. Konferansın esas odak noktasını ise Orta Asya'dan Hint Okyanusu'na, Güney Asya ve ötesine doğru temel ulaşım yollarının açılması yönündeki fikirler oluşturmuştur.⁷

Büyük Orta Asya girişiminin ortaya çıkması, projenin hedefleri ve bu hedeflerin başarı şansı konusunda Afganistan kilit öneme sahip bir ülkedir. Hatta Afganistan'ın geleceği ile projenin geleceğinin birbirine eş tutulduğu dahi söylenebilir. Starr bunu şu şekilde vurgulamaktadır: "Afganistan dönüm noktasında bulunmaktadır. Güvenlik ortamı giderek artmakta, kurumsal yenilikler sürmekte, ekonomi gelişmekte ve açık siyasi sistem hem yerel hem de ulusal düzeyde giderek kökleşmektedir. Afganistan'ı teröre karşı uluslararası savaşın ilk büyük zaferi olarak ilan etmek abartı sayılmaz. Fakat bu her şeyin bittiği anlamına gelmemektedir. Şimdi zaferin açtığı yeni ufuklarla acilen ilgilenmek zamanıdır."⁸

⁵ S. Frederick Starr, A Greater Central Asia Partnership for Afganistan and Its Neighbors, Silk Road Papers, March 2005, s.5.

⁶ Vince Crawley, "State Dept. putting regional focus on Afghanistan and its northern neighbors" <http://usinfo.state.gov/xarchives/display.html?p=washfile-english&y=2006&m=January&x=20060106145107mvyelwarc0.2283594&t=livefeeds/wf-latest.html> (04.06.2006)

⁷ Nicklas Norling, First Kabul Conference on Partnership, Trade and Development in Greater Central Asia, Conference Report, Central Asia- Caucasus Institute Silk Road Studies Program, April 2006, s.5.

⁸ S. Frederick Starr, A Greater Central Asia Partnership for Afganistan and Its Neighbors, Silk Road Papers, March 2005, s.5.

Starr, Afganistan'ın karşılaştığı iç sorunların çoğunun bölgesel karakterli olduğunu, dolayısıyla bunlara ancak bölgesel bir yaklaşımla çözüm bulunabileceğini savunmaktadır. Komşularıyla bölgesel ve kıtasal ulaşım ve ticaretin yeniden canlandırılmasının önemini vurgulayan Starr, Büyük Orta Asya Ortaklığı'nın asıl hedefinin bu olacağını belirtmektedir.⁹

Güney Asya Bürosu başkanı ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Boucher, 26 Nisan 2006 tarihinde Kongre'de yaptığı konuşmasında, Afganistan'ın dışa açılmasının Orta ve Güney Asya arasında bir engel olmaktan çıkarak köprü konumuna gelmesini sağladığını belirterek bunun yeni fırsatlar doğurduğunu söylemiştir. Boucher, Güney ile Orta Asya arasında köklü bağların yeniden canlandırılarak ticaret, ulaşım, demokrasi, enerji ve iletişim alanlarında yeni bağlar yaratılmasının hedeflendiğini açıklamıştır. Boucher, Kazakistan ve Türkmenistan'ın doğal gazı ve Tacikistan ile Kırgızistan'ın hidro enerjisi ile Almatı'dan Yeni Delhi'ye gelişmiş bir bölgesel güç ağı örülebileceğini belirtmektedir.¹⁰

Genel olarak değerlendirildiğinde Büyük Orta Asya Ortaklığı, Afganistan'ın da dâhil olduğu Büyük Orta Asya'nın, Güney Asya ile etkileşimini güçlendirmeye yönelik ABD öncülüğünde yürütülecek bir işbirliği programı olarak gözükmektedir. Orta Asya ile Güney Asya arasında güney-kuzey ulaşım ve enerji hattının kurulması, uzun vadeli plan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Büyük Orta Asya Ortaklığı'na ilişkin çok farklı değerlendirmeler ve eleştiriler mevcuttur. Bu girişimin Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki etkinliğini kırmaya yönelik olarak başlatıldığı ileri sürülmektedir. Murat Laumin, Büyük Orta Asya Projesinin asıl hedefinin, beş Orta Asya ülkesi ile Afganistan arasında jeopolitik bütünlük sağlanmak suretiyle genişletilen bölgenin, Rusya ile Çin'in etki alanı olmaktan çıkarılması olduğunu savunmaktadır. Laumin'in ifadesiyle projenin gerçekleşmesi durumunda Orta Asya, doğal parçası olduğu Avrasya'dan kopararak Rusya ve BDT'den uzaklaştırılacak, Çin ile bölge arasında ise bir set çekilecektir.¹¹

Orta Asya uzmanı Irina Zvyagelskaya ise, bölge ülkeleri arasında ekonomik ve siyasi gelişmişlik açısından derin farklılıklar bulunduğuna dikkat çekerek, Orta Asya devletlerinin Afganistan ile aynı seviyede tarım ülkesi ve sanayi üretimine sahip olmayan izole edilmiş ülkeler olarak eş tutulmasının saçma olduğunu ifade etmektedir. Zvyagelskaya'nın ifadesiyle; *"Taliban'ın yaptığı yıkım bir tarafa ABD ve müttefiklerinin yaptıkları yardımlara ve yeni siyasi sisteminin kurulmasında sağlanan başarılarla rağmen Afganistan hâlâ yıkımın eşiğinde bir ülkedir. Afganistan'ın SSCB içerisinde uzun bir modernleşme sürecinden geçen Orta Asya'nın en fakir ülkesinin seviyesine gelmesi için dahi yıllarca sürecek çabalar gerekmektedir."*¹²

⁹ S. Frederick Star, *A Partnership for Central Asia*, Foreign Affairs, V.84, N.4, Jul/Aug 2005, s.164-178.

¹⁰ Joshua Kucera, *Washington Seeks To Steer Central Asian States Toward South Asian Allies*, Eurasia Insight, 4.28.2006.

¹¹ Murat Laumulin, *Boşlaya Sentralnaya Aziya (BSA) - Noviy Mega-Proekt SŞA?*, Kontinent, No.22 (158), 16-29 Kasım 2005. <http://centrasia.org/newsA.php4?st=1132564860> (11.05.2006)

¹² Irina Zvyagelskaya, *Klyuçi Ot Şastyä İli Boşlaya Sentralnaya Aziya*, Rossiya v Globalnoi Politike, No.4, Haziran-Ağustos 2005. <http://www.globalaffairs.ru/numbers/15/4507.html> (12.10.2005)

Zvyagelskaya, projeyi gerçekçi bulmamakla birlikte, Rusya'nın bölgedeki etkisine önemli bir hasar getirebilecek nitelikte değerlendirmektedir. Yazar, Rusya ve Çin'in, bölge ülkelerinin egemenliklerinin güçlendirilmesi ve terörizmle mücadele gibi aynı hedefler doğrultusunda çalışan ŞİÖ bünyesinde birlikte hareket ederek okyanus ötesinden gelen gücün yeni yapı kurmasına ihtiyaç bırakmayacağını iddia etmektedir.¹³ Buna karşılık Olcott ise, ABD'nin güneye dönük enerji ticaretine dayanarak Rusya'nın ve Çin'in bölgedeki varlığının azaltılmasında ancak marjinal bir etki sağlayacağını savunmaktadır.¹⁴

Tüm bu tartışmalar devam ederken, Büyük Orta Asya projesinin ana fikrine bölge ülkeleri ABD'den daha fazla sahip çıkmış, ABD'de meydana gelen iktidar değişikliğinin ardından da ABD'nin Afganistan stratejisi değişmiştir. 2009 sonlarında Obama yönetimi yeni Afganistan stratejisini açıklamış, 2010 yılında Afganistan'daki ABD askerlerinin sayısını 30.000 artırma ve 2011 Temmuz'undan itibaren de geri çekilmeye başlama kararı almıştır. Obama yönetimi birinci güvenlik önceliğini, Afganistan'da istikrarı sağlamak olarak açıklamıştır. Bunu da Taliban'ın ortadan etkisizleştirilmesi ve Afgan güvenlik güçlerinin kuvvetlendirilmesi suretiyle yapacaklarını vurgulamıştır.¹⁵

Hintli Büyükelçi M. Bhadrakumar, ŞİÖ'nün, ABD'nin Büyük Orta Asya açılımını sahiplendiğini, bu sayede de örgütün sınırlarının Hint Okyanusu'na ulaştığını ifade etmektedir. Bhadrakumar'ın değerlendirmesine göre Sri Lanka'nın da diyalog ortağı statüsünde ŞİÖ'ye dahil edilmesi de aynı amaca yöneliktir.¹⁶ Gerçekten de ŞİÖ üyelerinden Çin Halk Cumhuriyeti ve Özbekistan,

yürürlüğe koydukları yeni ulaşım projeleriyle Büyük Orta Asya projesini sadece kağıt üzerinde tartışılmaktan çıkarıp, hayatiyet kazanmasında etkili olmuşlardır. Gelecekte de ŞİÖ'nün, kuzey güney güzergâhında canlandırılmaya çalışılan İpek Yolu'nun inşasında daha etkin rol oynaması beklenmektedir.

¹³ Zvyagelskaya, a.g.m.

¹⁴ Joshua Kucera, *Washington Seeks To Steer Central Asian States Toward South Asian Allies*, Eurasia Insight, 28.4.2006.

¹⁵ <http://www.whitehouse.gov/issues/defense/afghanistan>

¹⁶ M K Bhadrakumar, *SCO steps out of Central Asia*, Asia Times, 18 Haziran 2011, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/MF18Ag01.html

B) ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE MODERN İPEK YOLU AÇILIMI

Üç kötülük olarak nitelendirdiği, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkla birlikte mücadeleyi hedefleyen ve Bölgesel Anti-terörizm Merkezi gibi yapılar oluşturan ŞİÖ'nün sürekli gündem maddelerinden birini de Afganistan'ın istikrarı oluşturmaktadır

ŞİÖ, kuzey güney hattında İpek Yolu'nun canlandırılmasında etkisi, katkısı ve çıkarı olacak bütün ülkelerin üye olduğu uluslararası bir örgüttür. Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya'nın ön plana çıktığı ŞİÖ'de Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan kurucu üye iken Pakistan, Hindistan, İran gözlemci üyelerdir. Afganistan ise, ŞİÖ'ye üye ya da gözlemci olmamakla birlikte 2005 yılından itibaren devam eden geleneğe göre bütün zirvelere konuk olarak davet edilmektedir. 15 Haziran 2011 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da düzenlenen ŞİÖ'nün 10. zirvesinde Afganistan Devlet Başkanı Karzai, örgüte gözlemci olarak katılma isteğini açıklamıştır.¹⁷

Üç kötülük olarak nitelendirdiği, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkla birlikte mücadeleyi hedefleyen ve Bölgesel Anti-terörizm Merkezi gibi yapılar oluşturan ŞİÖ'nün sürekli gündem maddelerinden birini de, Afganistan'ın istikrarı oluşturmaktadır. Rusya ve Hindistan hariç ŞİÖ üyelerinin tamamının Afganistan ile komşu olması, Afganistan'ın istikrarı ile üye ülkelerin güvenliğini doğrudan ilişkilendirmektedir. Astana'da düzenlenen Onuncu Zirve'de de öne çıkan konuların başında Afganistan gelmiştir. Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov, Afganistan'ı gelecekte istikrarlı bir şekilde gelişen ve çevre ülkelere tehdit oluşturmayan bir ülke olarak görececeklerini ifade etmiştir.¹⁸

ŞİÖ'nün, 1996 yılında Şanghay Beşlisi olarak ortaya çıkmasından itibaren Amerikan karşıtı bir örgüt olduğu değerlendirilmeleri yapılmaktadır. Zirvelerden sonra imzalanan deklarasyonlara ve örgütün resmî belgelerinde sık sık vurgulanan "ABD'nin, dünyada ve uluslararası sistem içerisinde tek başına egemenlik kurma girişimlerinin kabul edilemez olduğu, çok kutuplu adil bir uluslararası ilişkiler sisteminin kurulmasının gerekliliği" ifadeleri, bu değerlendirmelere dayanaktır. 2005 yılında gerçekleştirilen

¹⁷ Laura Tusupbekova ve Vladimir Kuryatov, *Po Puti Bezopasnosti i Sotrudniçestvo*, Kazakistansya Pravda, 16.06.2011.

¹⁸ Tusupbekova ve Kuryatov, *a.g.m.*

Astana zirvesinde örgütün İran'ı gözlemci üye olarak kabul etmesi ve bu zirvede ABD'den Özbekistan'daki Hanabad Üssü'nü boşaltması talebi, ŞİÖ'nün Amerikan karşıtı karakterini daha da güçlendirmiştir. ABD'nin Orta Asya'daki egemenlik kurma girişimlerine karşı Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ortaklık girişimi olarak nitelendirilebilecek ŞİÖ'nün, Türkiye'nin Orta Asya'ya girişini engelleyen Türkiye karşıtı bir birlik olduğunu söyleyenler de mevcuttur.¹⁹

Çin'li uzman Huaşen, ŞİÖ'nün Amerikan karşıtı olduğuna ilişkin değerlendirmelere yanıtı şu şekildedir: “*Uluslararası koşullar ve o zamanki atmosfer, ŞİÖ'nün Amerikan karşıtı olarak algılanmasına yol açmıştır. Halbuki Örgütün, Şanghay Beşlisi olarak ortaya çıkışından itibaren birleştirici unsur, bölgesel ve ikili sorunların çözümü ve Çin'in Orta Asya'da giderek artan çıkarları oluşturmuştur. Amerikan faktörü ise ancak ikincil bir rol oynamıştır.*”²⁰ Huaşen'e göre, “*Çin ve Rusya gibi iki büyük gücün, NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesi sırasında yaşandığı üzere uluslararası sorunların BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın güce başvuruyla çözümlenmesi; ABD'nin 1972 tarihli Nükleer Silahların Önlenmesi Anlaşması'ndan tek tarafı olarak çekilmesine rağmen dünyada istikrarın sağlanması talebini dile getirmesi; Amerikanın tek tarafı politikalarına karşı çıkararak çok kutupluluğu savunması; Orta Asya'da stratejik kontrol sağlama imkânlarını artırarak ABD'nin etkinliğini azaltmaya çalışması, ŞİÖ'nün Amerikan karşıtı olarak algılanmasını gerektirmez.*”²¹

ŞİÖ'nün ÇHC'ye sağladığı somut kazanımlara baktığımızda, örgütün Batı karşıtı olup olmadığı tartışmalarının yersiz olduğu anlaşılır. ÇHC, Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki sınır sorunlarının tamamını kendi lehine çözümlenmiştir. Doğu Türkistan'da bağımsızlık ve insan hakları için mücadele eden tüm gruplar, Orta Asya devletleri tarafından terörist örgüt olarak tanınmıştır. ŞİÖ bünyesinde 2004 yılında Taşkent'te Terörle Mücadele Merkezî kurulmuştur. Bu çerçevede ÇHC, bölge ülkeleri ile terörle ve ayrılıkçılıkla mücadele konusunda işbirliği yapmakta; ortak güvenlik tatbikatları düzenlemektedir. Ekonomik işbirliği çerçevesinde Çin, bölge ülkelerine ciddi yatırımlar yapmaktadır. Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) Ağustos 2005'te Kazakistan petrolünün işletilmesine ilişkin Kanada petrol şirketi Petrokazakhstan'ın hisselerini 4.18 milyar dolara satın almıştır. Kazakistan'dan ÇHC'ye uzanan Atasu-Dushanzi petrol boru hattının yapımı Aralık 2005'te tamamlanmış ve ilk petrol Mayıs 2006'da Çin'e ulaşmıştır. ÇHC, Mayıs 2005 tarihinde meydana gelen Andican olaylarından sonra Kerimov rejimini sadece siyasal olarak desteklemekle kalmayıp, Özbekistan'a 1,5 milyar dolar kredi vermiş ve 600 milyon dolarlık enerji anlaşması imzalamıştır. ÇHC, daimi tarafsızlık statüsü gerekçesiyle ŞİÖ içerisinde yer almayan Türkmenistan

¹⁹ Aleksandr İgnatenko, *Malako i Myasa: Natsionalniy Pragmatizm i İmperskiy Romantizm vo Vneşney Politike Turtsii*, Rossiya v Globalnom Politike, İyul-Avgust 2010.

²⁰ Cjao Huaşen, *Kitay, Sentralnaya Azia i Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudnişestva*, Moskovskie Sentr Karnegi, Raboçie Materialı, No.5, 2005, s.9-10.

²¹ Huaşen, a.g.e., s.10.

ile de ikili ilişkilerini geliştirmiştir. Türkmenistan'dan doğal gaz alan ÇHC, bunu, Özbekistan üzerinden inşa edilen boru hattı ile Sincan-Uygur Özerk bölgesine ulaştırmıştır. Afganistan'a en büyük yabancı yatırımı gerçekleştiren ülke olan ÇHC, bu ülkenin zengin bakır madenlerinin işletilmesi için 3 milyar dolar kaynak ayırmıştır.

Başta demografi ve ekonomi olmak üzere Rusya ile ÇHC arasındaki asimetric ilişki ve hassas dengeler nedeniyle Şanghay İşbirliği Örgütü'nün siyasal bir bloğa dönüşmesi, uzak bir ihtimal olarak gözükmemektedir. Buna karşılık ÇHC öncülüğünde bir Orta Asya bütünleşmesinin hayata geçirilmesi ihtimali daha güçlüdür. ŞİÖ'nün ayırt edici özelliklerinden en önemlisi Orta Asya'da, ÇHC'nin de üyesi olduğu tek bölgesel örgüt olmasıdır. Örgütün ortaya çıkmasında, şekillenmesinde ve imajında en büyük katkıyı sağlayan ÇHC'nin Orta Asya'ya ilişkin tercihleri, ŞİÖ'nün geleceğinde belirleyici olacaktır.

Öte yandan son dönemde özellikle Afganistan konusunda ABD ile ŞİÖ arasında işbirliği adımları atılmaya başlanmıştır. ŞİÖ'nün Mart 2009'da Moskova'da Afganistan konusunda düzenlediği uluslararası konferansa, ABD ilk kez uzman göndermiştir. 2010 yılında ise NATO ve Afganistan'ın birlikte düzenlediği uyuşturucu ile mücadele operasyonuna Rusya'dan uzmanlar davet edilmiştir.²²

ABD'nin Güney ve Orta Asya'dan sorumlu Dışişleri Bakanı Yardımcısı Robert O. Blake, 2011 yılı başında Çin'e gerçekleştirdiği ziyaret sırasında "ŞİÖ'nün Orta Asya'da, Orta Asya cumhuriyetleri, Rusya ve Çin Halk Cumhuriyetleri arasında güvenlik, ekonomik ve kültürel işbirliğini geliştirmeye çalıştığını, örgütün uyuşturucu ve terörizmle mücadele gibi alanlardaki çabalarına destek olmak için daha geniş ABD-Çin diyalogunu öngördüklerini ifade etmiştir."²³

ABD ve koalisyon kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmeye başladıktan sonra ŞİÖ'nün Afganistan için rolü ve önemi daha da artacaktır. Rus uzman Yuliya Kudryaşova, Taliban'ın ılımlısının olmayacağını ve Taliban'la uzlaşamayacağını söylemekte, ŞİÖ'nün BM şemsiyesi altında Afganistan'da güvenliğin sağlanması konusunda görev üstlenmesini önermektedir.²⁴ Kudryaşova'nın önerisi, 2009'dan itibaren artan BM ile ŞİÖ arasındaki işbirliği ile de uyumludur. Öte yandan yıllık bütçesi 4 milyon dolar olan ŞİÖ'nün Afganistan sorununun bütün taraflarca tartışılmasına ortak bir platform sağlamaktan öte bir rol üstlenmesi de zor gözükmemektedir.²⁵

²² Rusya, Afganistan'da üretilen uyuşturucunun Avrupa'ya ulaştırılmasında ana yollardan biri haline gelmiştir ve Rusya'da uyuşturucu kullanımı da sürekli artmaktadır. Tüm dünya da yılda uyuşturucudan ölen 100 kişiden bin kişiden 30-40'ı Ruslar oluşturmaktadır. Dolayısıyla dünyadaki en büyük uyuşturucu üreticisi olan Afganistan, Rusya için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bknz. Dmitri Trenin ve Aleksey Malaşenko, Afganistan: Vzgliia S Severa, Moskova, 2010, s.14. <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books>.

²³ Meena Singh Roy, *Dynamics of Expanding the SCO*, IDSA Comment, 4 April 2011.

²⁴ Yuliya Kudryaşova, *Afganskiy Krizis i Şangayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva*, www.afghanistan.ru, 18.07.2011.

²⁵ Dmitri Trenin ve Aleksey Malaşenko, *Afganistan: Vzgliia S Severa*, Moskova, 2010. <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books>.

C) AFGANİSTAN BÖLGESEL EKONOMİK İŞBİRLİĞİ KONFERANSI (RECCA)

Orta Asya ile Güney Asya arasındaki ticari köprülerin yeniden kurulması konusunda bölge ülkeleri de sürekli bir araya gelmektedir. Kısa adı RECCA olan Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı'nın ilki 2005'de Kabil'de, ikincisi Kasım 2006'da Yeni Delhi'de, üçüncüsü 13-14 Mayıs 2009'da İslamabad'da düzenlenmiştir. İslamabad konferan-

sına 5 Orta Asya cumhuriyeti ile birlikte 24 devlet ve 18 uluslararası kuruluş katılmıştır. RECCA'nın temel amacı, Afganistan'da ekonomik kalkınmayı destekleyerek Orta Asya ile Güney arasında bölgesel ekonomik entegrasyon sağlamaktır.²⁶ RECCA'nın dördüncü toplantısına 2-3 Kasım 2010 tarihinde Türkiye ev sahipliği yapmıştır.²⁷

IV. RECCA toplantısına ev sahipliği yapan Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Afganistan'ın bulunduğu bölgede oluşacak bir ticari-ekonomik canlanmanın, Afganistan'ın olduğu kadar, Afganistan'a komşu ve çevre ülkelerin ve nihaî süreçte tüm Asya'nın menfaatine olacağını ifade etmiştir.²⁸

IV. RECCA konferansının gündem maddelerini ise, “enerji, ulaştırma ve madencilik sektörlerinde altyapının güçlendirilmesi”, “ekonomik kalkınmada tarım sektörü ile küçük ve orta ölçekli işletmelerin rolü”, “ticaret, malların transit geçişi ve hudutlarda kolaylaştırıcı önlemler alınması”, ayrıca “insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla eğitim ve meslekî eğitimin teşviki” oluşturmuştur. Bölge ülkeleri arasında malların, sermayenin ve iş gücünün serbest dolaşımı ve bölgede enerji alanında işbirliğinin güçlendirilmesi, bu toplantıların değışmeyen hedefidir.²⁹

D) AFGANİSTAN'I ORTA ASYA İLE GÜNEY ASYA ARASINDA TRANSİT ÜLKE YAPACAK ULAŞIM PROJELERİ

Afganistan, kamu harcamalarının %90'ını yabancı ülkelerin yardımlarından karşılayan, yolsuzluk ve bürokratik zorlukların üst düzeyde olduğu, halkının büyük kısmının açlık seviyesinde yaşamını sürdürdüğü, uyuşturucu üretiminin sürekli arttığı, merkezî yönetimle Taliban güçleri yanında pek çok farklı aşiret gruplarının çatıştığı, istikrar

²⁶ <http://kabul.usembassy.gov/recca.html>

²⁷ http://www.mfa.gov.tr/data/istanbul_declaration.pdf

²⁸ http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-afganistan-bolgesel-ekonomik-isbirligi-dorduncu-konferansi-recca-iv--cercevesinde-duzenlenen-is-forumu_nda-y.tr.mfa

²⁹ IV. RECCA İstanbul Deklerasyonu için bk. http://www.mfa.gov.tr/data/istanbul_declaration.pdf

arayılarındaki az gelişmiş bir ülkedir. Asya'nın kalbi olarak adlandırılan Afganistan'ın güvenliği, bütün kıtanın güvenliğini ilgilendirmektedir. Afganistan'ın uzun vadeli güvenliği, ancak ülkenin kalkınması ve istihdam kaynaklarının artırılması suretiyle mümkün olacaktır. Bu noktada Afganistan'ın kara yolları, demir yolları, boru hatları, elektrik ağlarının geçtiği bir transit ülkeye dönüştürülerek, ticaret merkezi hâline getirilmesi, önemli bir hedef olarak ortaya çıkmaktadır. Yüzyılın başına kadar sadece 25 km'lik bir demir yolu hattına sahip olan, kendi şehirleri arasında dahi yeterli ulaşım imkânları bulunmayan ülkede ulaşım alt yapısının güçlendirilmesine ilişkin projeler hayatiyet kazanmaktadır.

ABD'li uzmanlar Starr ve Kuchins, ortaklaşa olarak hazırladıkları "The Key to Success in Afghanistan: A Modern Silk Road Strategy" başlıklı raporda, 18-24 ayda tamamlanabilecek bir kalkınma programı önerilmektedir. "Gerekli öncelik ve ortak yönetim sağlanırsa 18-24 ayda tamamlanabilecek bu proje ile Afgan halkının yaşam seviyesi yükselir, Afgan ordusu güçlenir ve hükümete destek artar. Afgan Çevre Yolu ile Kabil-Herat otobanının tamamlanması, bunların kıta karayolları ile özellikle de Pakistan'ın Gwadar limanına bağlantıları sağlanmalıdır. TAPI boru hattının inşası, Orta Asya, Afganistan, kuzey Pakistan ve Hindistan'ın elektrik ağı ile döşenmesi gibi adımlar, özel sektörün ve yatırımcıların da ortaya çıkmasını sağlayacaktır. El Kaide'yi ortadan kaldırmaya ve Taliban'ın etkisini azaltmaya yönelik ABD'nin Afganistan stratejisi, Afgan halkına ve Afganistan'ın komşularına herhangi bir katkıda bulunmamaktadır. Çok maliyetli bu askerî projeler, ekonomiyi güçlendirecek basit ulaştırma yatırımlarıyla desteklenmelidir."³⁰

HARİTA 2: Afganistanı Ticaret Köprüsü Yapan Ulaşım Projeleri

³⁰ S. Frederick Starr and Andrew C. Kuchins, The Key to Success in Afghanistan: A Modern Silk Road Strategy, Silk Road Paper, May 2010, s.7.

ABD'li uzmanların bu önerilerini Afganistanlı yetkililer, beklenti ve gereklilik olarak vurgulamaktadırlar. Modern Afganistan Araştırmaları Merkezi Müdürü Muhammed Davud'a göre; mevcut ulaşım alt yapısı ile Afganistan'ın Orta Asya ile ekonomik ve ticari açıdan bütünleşmesi çok zor görünmektedir. Bu konuda kısa vadede yapılması gerekenler şunlardır: Özbekistan ile olan Hayraton Mezar-ı Şerif demir yolu hattı tamamlanmalıdır. 2005-2010 yılları arasında bu koridor üzerinde ticaret %400 artmıştır. Türkmenistan koridorunun Afganistan'ın Akın şehrine kadar uzatılması gerekmektedir. Bu hat üzerinden ticaret 2005-2010 yılları arasında %110 artmıştır. Tacikistan ile Kolhozabad'dan Kunduz'a kadar demir yolu inşa edilmelidir. Bu hattaki ticarete 2007-2010 arası %200 artmıştır. Bu olumlu gelişmeler, adımların hızlandırılması açısından cesaret vericidir.³¹

Afganistan'ın, kendi şehirleri arasında da sağlıklı ulaşım imkanları mevcut değildir. Mezar-ı Şerif, Kabil, Kandahar ve Herat'ı bağlayan 3000 kilometrelik çevre yolunun inşası devam etmektedir. Bu yolun tamamlanması iç ulaşımı rahatlatacağı gibi bölgeler arasındaki kopukluğu da ortadan kaldıracaktır.

Afganistan'ı İpek Yolu'nun kuzey güney güzergâhında transit ülke yapacak yol projeleri yanında İran'ın Chabahar limanını Afganistan'a bağlayan karayolu; Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya üzerinden Afganistan'a bağlanması; Çin'in Pakistan'daki Karakorum otolyolu üzerinden Afganistan'a bağlanması gibi farklı ulaşım projeleri de devam etmektedir.

E) AFGANİSTAN İLE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ARASINDA CANLANAN EKONOMİK İLİŞKİLER

Çarlık Rusyası ile İngiliz İmparatorluğu'nun bıraktığı olumsuz mirasın ürünü olan eski Sovyet Cumhuriyetleri ile kapalı sınırlar ve Pakistan ile sınır sorunları, Afganistan'ın kuzey ve güney komşuları ile ticari ilişkiler kurmasını engelleyen önemli faktörler oldu.³² Otuz yılı aşkın süredir devam eden iç savaş, ülkeyi dünyadan izole etti. Taliban yönetiminin düşürülmesinin ardından ülkede sağlanan görece istikrar, Orta Asya cumhuriyetleri ile Afganistan arasındaki karşılıklı ticaretin de artmasını beraberinde getirdi.

Afganistan Merkezî İstatistik Kurumu'nun rakamlarına göre; 2009/2010 döneminde Afganistan'ın Orta Asya cumhuriyetleri ile toplam ticareti 1 milyar 244 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde Afganistan'ın Çin ve Japonya ile olan ticareti 697 milyon dolar, Pakistan ve Hindistan dahil Güney Asya ülkelerinin toplamı ile 681 milyon dolar düzeyindeydi. Bu göstergeler, yüzyılı aşkın süreden sonra, Orta Asya cumhuriyetlerinin Afganistan'ın en büyük ticari ortağı hâline geldiğini ortaya koymaktadır.³³

³¹ Muhammed Davud, *Afganskije Transportnie Proekti Stanovitsa Lokomotivami Novoy Regionalnoy İntegratsii*, www.afganistan.ru, 9.6.2011.

³² Starr and Kuchins, *a.g.e.*, s.10.

³³ Nicklas Norling, *Afghanistan's Trade With Central Asia Revives*, CACI Analyst, 04/27/2011.

Afganistan'ın en büyük ticari ortağı olan Pakistan ile olan ticareti ise 2007 yılından itibaren sürekli düşmektedir. Resmî rakamlara göre 2007/2008 döneminde iki ülke arasındaki ticaret 431 milyon dolar iken, 2009/2010 yılında 308 milyon dolar düzeyine inmiştir. Ancak bu rakamlar, kayıt dışı ticareti kapsamamaktadır. Bavul ticareti dikkate alındığında Afganistan'ın Pakistan ile ticareti 2 milyar düzeyine yaklaşmaktadır.³⁴

2005 yılında Kazakistan ile 20 milyon dolarlık ticaret varken, 2009/2010 yılında 291 milyon dolara ulaşmıştır. Özbekistan ile 2000'li yılların başında sıfır düzeyindeyken, 2010 yılına gelindiğinde 876 milyon dolarlık bir ticaret hacmi ortaya çıkmıştır. Bu ticaretin çoğunluğunu ithalat oluşturmaktadır. Afganistan ile Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki ticaretin artmasında 2009 yılında Kuzey Dağıtım Ağı olarak adlandırılan yolların açılması ve NATO ve ABD askerlerinin ihtiyaçlarının Orta Asya cumhuriyetlerinden karşılanması etkili olmuştur. Öte yandan Kuzey Dağıtım Ağı'nın dışında kalan Türkmenistan ile ticaret 2009 yılında 278 milyon dolar iken, 2010 yılında 367 milyon dolara çıkmıştır.³⁵

Afganistan ile Pakistan'ı birbirine bağlayan Hayber Geçidi, tarih boyunca stratejik bir ulaşım kanalı olmuştur. Tarihi İpek Yolu'nun da geçtiği bu güzergâh, günümüzde de aynı önemini korumaktadır. Teröre karşı savaş boyunca Afganistan'da yerleşik bulunan ABD ve NATO kuvvetlerine uzun süre Pakistan üzerinden ikmal sağlanmıştır. 2009 yılında Taliban'ın Hayber Geçidinden geçen kamyonlara düzenlediği saldırılar artınca, Kuzey Dağıtım Ağı devreye sokulmak zorunda kalmıştır.

Afganistan'ın Orta Asya ile arasındaki en önemli ulaşım hattı, Özbekistan ile olan Hayraton koridorudur. Kuzey Dağıtım Ağı olarak adlandırılan güzergâhı da, esas olarak Hayraton koridoru oluşturmaktadır. 2009 yılından itibaren ABD ve NATO birliklerine erzak taşıyan araçlar da bu koridoru kullanmaya başlamıştır. Bu sınırlı girişim dahi, Afganistan'ın ekonomisine büyük değişim getirmiştir. Kuchins, Kuzey Dağıtım Ağı'nın, Modern İpek Yolu projesinin temelini oluşturmuş ilk harç olarak benzersiz bir fırsat sunduğunu iddia etmektedir.³⁶

³⁴ Norling, *a.g.m.*

³⁵ <http://newscentralasia.net/2011/05/24/afghan-president-to-visit-turkmenistan-28-29-may-2011/>

³⁶ Andrew C. Kuchins, Thomas M. Sanderson, and David A. Gordon, *Afghanistan: Building the Missing Link in the Modern Silk Road*, The Washington Quarterly, April 2010, s. 34.

Nicklas Norling, Afganistan ile Orta Asya cumhuriyetleri arasında artan ticareti, ABD'nin ve müttefiklerinin Afganistan'ı yeniden imar çabalarının başarısı olarak değerlendirmekte ve mevcut Afgan yönetimi bunun farkında olmasa bile ABD'nin bu sürecin devamı olarak ülkenin maden kaynaklarının işletilmesi, II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da gerçekleştirilen benzeri bir bölgesel ve çok katımlı kalkınma projesinin başlatılması, bin yıllık ticaret yollarının canlandırılması çabalarına devam edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.³⁷

Artan ticaret, Özbekistan'ın Hayratan'dan Mezar-ı Şerif'e bir demir yolu hattı inşasını da beraberinde getirmiştir. Yapımına 2010 Ocağında başlanan ve Kasım'da tamamlanan hattın 2011 yılı içerisinde açılması planlanmaktadır. 75 km uzunluğunda olan ve yılda 90 milyon ton yük taşıma kapasitesine sahip bu hat, Afganistan'daki en uzun demir yolu hattıdır.³⁸ Herat'a ulaşacak bir başka uluslararası demir yolu yapımı ise hâla devam etmektedir. Projenin finansmanını büyük ölçüde sağlayan Asya Kalkınma Bankası, projeyi Afganistan'da gerçekleştirilen en başarılı yatırım olarak tanımlamıştır.³⁹ Hayratan Mezar-ı Şerif hattı, Afganistan'ı Kazakistan ve Rusya ile de birleştirmektedir. Bu yolların devreye girmesiyle ticaretin daha da artacağı beklenmektedir.

HARİTA 3: Afganistan Geçişli Doğalgaz Boru Hattı Projesi

³⁷ Nicklas Norling, *Afghanistan's Trade With Central Asia Revives*, CACI Analyst, 04/27/2011.

³⁸ Maksim Yeniseyev, *Uzbek-Afghan railway to start running in July*, http://centralasiaonline.com/cocoon/caii/xhtml/en_GB/features/caii/features/politics/2011/06/29/feature-01 29. 06. 2011.

³⁹ Yuliya Kudryaşova, *Afganskiy Krizis i Şangayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva*, www.afghanistan.ru, 18.07.2011.

F) TRANS AFGAN DOĞAL GAZ BORU HATTI PROJESİ: TAPİ (TÜRKMENİSTAN, AFGANİSTAN, PAKİSTAN, HİNDİSTAN)

Proje; Afganistan'da istikrarın sağlanması, Pakistan ile Hindistan arasında dostane ilişkilerin temellerinin atılması, Orta Asya ile Güney Asya'nın birleştirilmesi gibi pek çok önemli sonuçlar doğuracak Modern İpek Yolu Projesi olarak adlandırılmaktadır.

Afganistan'ı transit ülke ve ticaret merkezi yapacak en önemli proje, Türkmenistan doğal gazının Hint Okyanusuna ulaştırılmasını hedefleyen Trans Afgan Boru Hattı Projesi: TAPİ'dir (Türkmenistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan). TAPİ projesi, ilk bakışta Hazar havzası enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ulaştırılmasına ilişkin projelerden biri olarak görülebilir. Ancak bu proje; Afganistan'da istikrarın sağlanması, Pakistan ile Hindistan arasında dostane ilişkilerin temellerinin atılması, Orta Asya ile Güney Asya'nın birleştirilmesi gibi pek çok önemli sonuçlar doğuracak Modern İpek Yolu Projesi olarak adlandırılmaktadır.⁴⁰

Proje ilk olarak 1991 yılında gündeme gelmiş ve Asya Kalkınma Bankası, projenin fizibilite çalışmalarını finanse etmiştir. Bu proje kapsamında 1995 yılında Türkmenistan ve Pakistan doğal gaza ilişkin anlaşma imzalamıştır. 1996 yılından itibaren Afganistan'ın %80'inde Taliban'ın yönetimi ele geçirmesinin ardından projeyi hayata geçirebilme umudu ile Türkmenistan, Taliban rejimi ile yakın ilişkiler yürütmüştür. Afganistan'da, Taliban'ın kontrol ettiği bölgeler üzerinden boru hattı inşa edilmesi öngörülmüş, ancak proje bu dönemde işlerlik kazanamamıştır. ABD öncülüğünde koalisyon kuvvetlerinin askerî müdahalesi sonucu Afganistan'da Taliban rejiminin iktidardan uzaklaştırılmasından sonra 2002 yılında Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan, TAPİ projesine ilişkin yeni bir anlaşma imzalamışlardır. Ancak projenin kârlı bir hâle gelebilmesi için Hindistan'ın da katılımı gerekli görülmüştür. 2003 yılında Hindistan projeye davet edilmiştir.⁴¹

⁴⁰ M.K. Bhadrakumar, *Pipeline Project: A New Silk Road*, Asia Times, 16.12.2010

⁴¹ Teymur Huseynov and Hasanali Karasar, *Saving Afghanistan: From Poppy To Pipeline*, CACI Analyst, 04/20/2005. <http://www.cacianalyst.org/?q=node/2976/print>

Asya Kalkınma Bankası'nın hazırladığı fizibilite raporuna göre 735 kilometresi Afganistan'dan, 800 kilometresi Pakistan'dan geçecek olan ve toplam uzunluğu yaklaşık 2000 kilometre olacak boru hattının maliyeti 7,6 milyar dolar olarak hesaplanmaktadır. Bu hattan yılda 33 milyar metreküp doğal gaz taşınması planlanmaktadır. Türkmenistan, hâli hazırda yılda 70 milyar metreküp doğal gaz çıkarmakta ve bunun 10 milyar metreküpünü Rusya'ya, 12 milyar metreküpünü ise Çin Halk Cumhuriyeti ve İran'a satmaktadır. İran, Türkmenistan'dan doğal gaz ithal eden ülkeler sıralamasında Rusya'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. Doğal gaz rezervleri açısından dünyada dördüncü sırada bulunan Türkmenistan, doğal gaz üretimini 2020 yılına kadar 230 milyar metreküpe çıkarmayı hedeflemektedir. Bu durumda TAPİ projesi ile Güney Asya pazarı ve Hint Okyanusu üzerinden Avrupa pazarı, Türkmenistan için önem kazanmaktadır.⁴²

11 Aralık 2010 tarihinde Aşgabat'ta imzalanan dörtlü anlaşmaya göre projenin 2016'de tamamlanması planlanmaktadır. Projenin gerçekleşmesi durumunda Türkmenistan'ın doğal gazını pazarlamada Rusya'ya olan bağımlılığını kıracağı, Afganistan'ın elde ettiği transit ücreti ile ekonomik kazanç sağlayacağı, Pakistan ile Hindistan arasındaki gerilimin yumuşamasına destek olacağı, dolayısı ile tüm bölgenin istikrarına katkıda bulunacağı belirtilmektedir.⁴³ Aynı zamanda bu proje ile Batı, Pakistan üzerinden Orta Asya ile bağ kuracaktır. Böylece Pakistan ve Afganistan, ABD için, Orta Asya'ya açılan kapı konumuna gelmektedir.⁴⁴ Anlaşmanın imza töreninde Hindistan Başbakanı Manmohan Singh, projeyi "barış hattı" olarak adlandırmıştır.

Bu proje söz konusu olduğunda, öncelikli çözülmesi gereken sorunların başında boru hattının güvenliği gelmektedir. Afganistan'daki istikrarsızlığın, bu projenin hiçbir zaman gerçekleşmesine imkan vermeyeceği ileri sürülmektedir. Boru hattının büyük bölümünün geçeceği Afganistan'da istikrarın zayıf olması, projenin önündeki en büyük engel olarak durmaktadır. ABD'nin de destek verdiği bu projeye Hindistan'ın katılımının ardından Rusya'nın da ilgi duyacağı tahmin edilmektedir. Rusya'nın katılımı, projenin güvenliği açısından önemli görülmektedir.

⁴² 2009 yılı sonlarından itibaren Chevron (ABD) ve TOTAL (Fransa) gibi Batılı şirketler Türkmenistan'ın doğal gaz yataklarının işletilmesi ile ilgilenmektedirler. Batılı enerji şirketlerinin işletme hakkını alması Nabucco ve TAPİ projelerinin gerçekleşmesi ihtimalini daha güçlendirecektir.

⁴³ Stephan Blank, *India's Continuing Quest For Central Asian Energy*, Central Asia - Caucasus Analyst, July 13, 2005.

⁴⁴ M.K. Bhadrakumar, *Pipeline Project: A New Silk Road*, Asia Times, 16.12.2010

ORTA ASYA İLE GÜNEY ASYA ARASINDA
MODERN İPEK YOLU PROJESİ

III
BÖLÜM

PAKİSTAN-ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ İLİŞKİLERİ

- ❖ Pakistan'ın Orta Asya Cumhuriyetleri İle Ticari ve Ekonomik Bağlar Kurma Çabaları
- ❖ Orta Asya'yı Sıcak Denizlere Ulaştıran Liman: Gwadar
- ❖ Pakistan'ın Orta Asya Politikası Açısından Afganistan'ın Önemi ve Afganistan-Pakistan İlişkileri
- ❖ Keşmir Sorunu ve Pakistan-Hindistan Rekabetinin Pakistan'ın Orta Asya Politikalarına Yansıması

PAKİSTAN-ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ İLİŞKİLERİ

Pakistan, Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlığının ilk yıllarında bölgeye hızlı bir giriş yapmıştır. Türkiye'den sonra bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülke, Pakistan'dır. 1992-93 yıllarında bölge ülkelerine yönelik özel teknik yardım programları başlatılmıştır. Pakistan hükümeti, Orta Asyalı öğrencilere İngilizce eğitimi, bankacılık, sigortacılık ve diplomasi eğitimleri düzenlemiştir. Kültürel miras, dinî bağlar ve ekonomik çıkarlar, ilişkilerin dinamiği olarak vurgulanmıştır. Ancak Afganistan'daki iç karışıklıklar, ardından Taliban yönetiminin iktidara gelmesi ve Pakistan'ın ekonomik yetersizlikleri bu süreci yavaşlatmıştır. 2005'den itibaren Pakistan'ın Orta Asya cumhuriyetleri ile ilişkilerinde yeniden bir canlanma göze çarpmaktadır. Andican olaylarının ardından Özbekistan-Pakistan ilişkilerinde başlayan balayı dönemi, Pakistan'ın ŞİÖ'ye gözlemci olarak katılması, TAPİ projesinin hız kazanması gibi gelişmeler, Pakistan'ın Orta Asya'daki görünürlüğünü artırmıştır. Kazakistanlı uzmanların değerlendirilmesine göre Pakistan, Orta Asya ile Güney Asya bölgelerinin birbirlerine yakınlaştırılması sürecinde NATO ve ŞİÖ'nün yardımıyla öncü rol oynamak istemektedir.⁴⁵

A) PAKİSTAN'IN ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ İLE TİCARİ VE EKONOMİK BAĞLAR KURMA ÇABALARI

⁴⁵ M.T.Laumulin ve M.A. Aygan, *Problemi Bezopasnosti Sovremennovo Pakistana i ih Vliyanie na Sentralnuyu Aziu*, Analytic, N.6, Almaty, 2009. <http://www.kisi.kz/site.html?id=6875>

Afganistan'daki karışıklıklar bir yana, Orta Asya ile doğrudan ulaşım imkanlarının bulunmayışı, Pakistan'ın bölge ülkeleri ile ticari ve ekonomik ilişkilerini sınırlandırmıştır. 1997 yılında 80 milyon dolar düzeyinde gerçekleşen ticaret, 2003 yılında 20 milyon dolara düşmüş, 2008/2009 döneminde 45 milyona yükselmiştir.⁴⁶

Pakistan'ın, Orta Asya cumhuriyetleri ile ekonomik ilişkileri söz konusu olduğunda ikili ilişkilerden ziyade çok taraflı işbirliği mekanizmaları ön plana çıkmaktadır. Doksanlı yılların başında Pakistan, Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü (ECO/EİÖ) araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Müslüman nüfusa sahip eski Sovyet cumhuriyetleri (Orta Asya cumhuriyetleri ve Azerbaycan), 1992 yılında EİÖ'ye yeni üyeler olarak kabul edilmişlerdir. Mayıs 1992 yılında Aşgabat'ta gerçekleştirilen EİÖ zirvesinde Orta Asya cumhuriyetlerinin Türkiye, Pakistan ve İran gibi EİÖ üyelerinin ekonomik dönüşüm tecrübelerinden faydalanabilecekleri; ortak ticaret sayesinde ekonomilerini güçlendirebilecekleri; EİÖ üyelerinin limanlarını kullanabilecekleri vurgulanmıştır. Ancak üye ülkeler arası ticaretin %7 civarında olduğu EİÖ, bu beklentileri gerçekleştirmekten uzak kalmıştır.⁴⁷

Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 11. Zirvesi, 23 Aralık 2010 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Zirveye ev sahipliği yapan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de konuşmasında İpek Yolu'nun canlandırılmasına vurgu yapmıştır. Binlerce yıl, eski dünyayı oluşturan üç kıta arasındaki ticaret ağının merkezinde yer alan bölgeyi, yeniden eski görkemli günlerine kavuşturmak gerektiğini vurgulayan Cumhurbaşkanı Gül, "Eskiden 'İpek Yolu', 'Baharat Yolu' olarak anılan bu güzergâhı, ülkelerimizin kolektif refahını artıracak bir enerji, ticaret, iletişim ve ulaştırma koridoru hâline getirmek temel önceliğimiz olmalıdır" şeklinde konuşmuştur.⁴⁸

Pakistan'ın Orta Asya'ya yönelik ekonomi politikası, bölge kaynaklarının taşınmasında ülkesinin ticaret ve enerji koridoru olmasına odaklanmıştır. Dönemin cumhurbaşkanı Pervez Müşerref, 15 Haziran 2006'da bu hedefi şu şekilde ifade etmiştir: "Pakistan, Orta Asya cumhuriyetlerini Arap Denizi'ne ve Güney Asya'ya bağlayan doğal bir bağıdır."⁴⁹

10 Ekim 2006 tarihinde İslamabad-Kaşgar-Bişkek-Almatı'yı birleştirecek Karakurum güzergâhına bağlantı sağlayan bir yol, Pakistan tarafından açılmıştır. Ayrıca dört ülke arasında (Pakistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Kırgızistan ve Kazakistan) dörtlü ticaret anlaşması imzalanmıştır. Hürmüz boğazının karşısında, Basra Körfezi'nin de ağzında son derece stratejik bir konuma sahip olan Gwadar limanı da, 2007 yılında faaliyete geçmiştir. Bu gelişmeler Pakistan'ın Orta Asya cumhuriyetleri ile olan karşılıklı ticaretinin gelişmesine imkan sağlayacaktır.

⁴⁶ Shabbir Ahmad Khan, *Pakistan's Policy Towards Central Asia: An Evaluation Since 1991*, Central Asia, University of Peshawar, Pakistan, 2009.

⁴⁷ EİÖ'ne üye ülkelerin 2003 yılında yapılan İslamabad Zirvesi'nde imzaladıkları Ticaret Anlaşması, 2005 yılında kurulan ve 2008'den itibaren çalışmaya başlayan EİÖ Ticaret ve Kalkınma Bankası, 2009 zirvesinde alınan karar çerçevesinde 2015 yılına kadar EİÖ'nün Serbest Ticaret Bölgesi'ne dönüştürülmesi hedefi EİÖ'den beklentileri sürdürmektedir <http://www.ecosecretariat.org/>

⁴⁸ <http://www.tccb.gov.tr/sayfa/ziyaretler/eco>

⁴⁹ Aktaran Meena Singh Roy, *Pakistan's Strategies in Central Asia*, Strategic Affairs, V.30, S.4, October 2006.

B) ORTA ASYA'YI SICAK DENİZLERE ULAŞTIRAN LİMAN: GWADAR

Gwadar limanı, Orta Asya'yı sıcak denizlere ulaştıran bir ticaret üssü olma potansiyeli ile Pakistan'ın sahip olduğu en önemli araçlardan biridir. TAPİ projesi söz konusu olduğunda da Gwadar limanı önem kazanmaktadır.

Gwadar limanı, Pakistan'ın Belucistan Eyaleti'nde bulunmaktadır. Pakistan'da 12 milyon nüfusa sahip Beluciler, dört defa ayaklanarak bağımsız olma girişiminde bulunmuşlardır. Belucistan'ın bağımsızlık istekleri, son yıllarda ABD ve İngiltere tarafından perde arkasından desteklenir hâle gelmiştir. Bu iki ülke, gerek ÇHC ile iyi ilişkiler içinde olan ve Afganistan konusunda kendilerine yeterli desteği vermeyen Pakistan'ı, gerekse de İran'ı ve onun Orta Asya ile kurmak istediği enerji köprüsünü kontrol altına alabilmek için Belucistan sorununu kullanmaktadırlar. Bu, aynı zamanda ÇHC'nin enerji ithali yollarını denetlemelerine yarayacak ve İran'daki Beluciler sayesinde de bu ülkenin (İran) içişlerine de etki etmelerini sağlayacaktır. İran'da da, Pakistan sınırına yakın bölgelerde 2,5 milyon Beluci yaşamaktadır. Belucistan sorunu, Gwadar limanının güvenliği açısından tehdit olarak değerlendirilmektedir.⁵⁰

HARİTA 4: Gwadar Limanı

Gwadar limanına yatırım yapan ve en fazla önem veren ülke ÇHC'dir. Enerji ihtiyacının %90'ını İran ve Arap ülkelerinden karşılayan ÇHC, enerji nakli açısından yeni bir güzergâh kazanmayı, Orta Doğu'dan aldığı petrol ve doğal gazı Gwadar'dan karayoluyla Batı Çin'e ulaştırmayı planlanmaktadır. Bu nedenle ÇHC, Pakistan içerisinde demir yolu ve karayolu yapımına da destek vermektedir. Öte yandan ÇHC'nin Pakistan'da gerçekleştirdiği bu ulaştırma yatırımları, Afganistan ve Orta Asya cumhuriyetlerinin de faydasınadır.⁵¹

⁵⁰ Gökçürk Tüysüzoğlu, *Belucistan Sorunu*, <http://www.stratejikboyut.com/haber/belucistan-sorunu--28562.html>

⁵¹ Shah Jehan Sayed, *The Great Economic Game*, *Afghanistan Today*, 9.2.2011.

Pakistan'ın Gwadar limanını ön plana çıkarmasına karşılık İran ise Chabahar limanını etkin hâle getirmektedir. İran'ın Chabahar limanından başlayıp Afganistan üzerinden geçerek Özbekistan'ın Tirmiz şehrine ulaşacak bir karayolu yapımı devam etmektedir. Bu projeye Hindistan da destek vermektedir. Projenin tamamlanması, Hindistan'ın Orta Asya pazarındaki etkinliğini daha da artıracaktır.

Kuruluşundan günümüze kadar Pakistan'ın dış politikasını şekillendiren temel faktör Hindistan olmuştur. Hindistan karşısında kendisini güvende hissetmek, bölgesel rekabette Hindistan'ı geride bırakmak, Keşmir sorununu kendi lehine çözüme kavuşturmak, Pakistan'ın dış politika öncelikleri sıralamasında en üstte yer almaktadır. Bu amaç doğrultusunda sürekli müttefik edinmeye çalışan Pakistan, Soğuk Savaş yıllarında hem Batı Bloku içerisinde yer almış, hem de Çin Halk Cumhuriyeti ile iyi ilişkiler kurmuştur. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Pakistan, "cephe ülkesi" konumunu yitirmiştir. Güvenlik parametreleri açısından müttefikleri nazarında jeopolitik önemini yitiren Pakistan, transit ülke olarak Batılı müttefiklerine Orta Asya'nın kapısını açmak suretiyle stratejik önemini artırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle Pakistan, Hindistan'ın kendisini dışarıda bırakarak Orta Asya'ya ulaşmaya yönelik çabalarından da endişe duymaktadır.

C) PAKİSTAN'IN ORTA ASYA POLİTİKASI AÇISINDAN AFGANİSTAN'IN ÖNEMİ VE AFGANİSTAN-PAKİSTAN İLİŞKİLERİ

İki ülke ilişkileri normalleşme sürecine girmiştir. Bu normalleşme sürecinde Türkiye de aktif rol oynamıştır. Türkiye'nin ev sahipliğinde 2007, 2008 ve 2009 yıllarında Türkiye - Pakistan ve Afganistan Üçlü Zirveleri adı altında görüşmeler devam etmiştir

Pakistan, Afganistan'daki son yarım asırlık gelişmelerde en önemli rol oynayan ve aynı zamanda bu gelişmelere en çok etki eden devlettir. Afganistan, sürekli olarak Pakistan'ı Afganistan'ın iç işlerine karışmak ve merkezî hükümete karşı mücadele eden grupları desteklemekle suçlamaktadır. Pakistan'ın en uzun sınırı paylaştığı komşusu Afganistan ile diplomatik ilişkileri, bağımsızlığını kazandığı 1947 yılından

itibaren sorunludur. İngiliz General Durand'ın 1893 yılında çizdiği ve onun adı ile anılan sınır çizgisinin tarihi ve toplumsal gerçekliği yansıtmadığı gerekçesiyle Afganistan, uzun süre Pakistan'ın toprak bütünlüğünü tanımamış, Pakistan'ın BM üyeliğine karşı çıkmıştır. Durand sınır çizgisi sorunu yanında Pakistan içerisinde Peştunların yoğun olarak yaşadığı bölgeler, Afganistan'ın hak iddia ettiği topraklar olmuştur. Afganistan, Peştunistan diye adlandırılan bölgenin 17. Yüzyıl Afgan Kralı Ahmet Şah Abdali döneminde Afganistan'a ait oluşunu ve bölgenin Büyük Britanya İmparatorluğu'nun direktmesiyle Afganistan'dan koparıldığını ileri sürmektedir.

Pakistan, her dönemde Afganistan'ın iç siyasetini kontrol etmeye çalışmış, Kabil merkezî yönetimine karşı mücadele eden grupları desteklemiştir. Pakistan'da ortaya çıkan ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ın çekilmesinin ardından Afganistan'da güçlenmeye başlayan Taliban hareketi, Pakistan'ın desteğiyle 1996 yılında Afganistan'da iktidara gelmiştir. Pakistan'lı araştırmacı Shabbir Ahmad Khan, Pakistan'ın Taliban'ı desteklemesinin nedenlerinden birinin de Orta Asya'ya güvenli ulaşım sağlayabilme amacı olduğunu iddia etmektedir.⁵²

Taliban iktidarı, Pakistan-Afganistan arasındaki ilişkilerde sorunları ortadan kaldırmıştır. Ancak Taliban yönetiminde Afganistan, Pakistan'ın Orta Asya'ya ulaşmasında istikrarlı bir koridor rolü oynamaktansa, aşılabilir bir engele dönüşmüştür. Türkmenistan dışında hiçbir Orta Asya cumhuriyeti, Taliban yönetimini tanımamış ve işbirliğinden kaçınmışlardır.

2001 yılı sonunda Taliban'ın iktidardan uzaklaştırılması ile Afganistan – Pakistan ilişkileri yeniden bozulmuştur. Pakistan her ne kadar Aralık 2001'de düzenlenen Bonn Konferansı'na katılıp, Karzai yönetimi ile iyi ilişkiler kursa bile, 2003'ten itibaren karşılıklı suçlamalarla ilişkiler gerilmiştir. Pakistan, Karzai yönetimini başarısızlıkla suçlarken, Karzai yönetimi ise, Afganistan'da gerçekleşen bombalı saldırılardan Pakistan'ı sorumlu tutmuştur.

2006 yılında ABD'nin arabuluculuğu ile Afganistan Devlet Başkanı Karzai ile Pakistan Devlet Başkanı Pervaz Müşerref, Beyaz Saray'da buluşmuşlardır. Böylelikle iki ülke ilişkileri normalleşme sürecine girmiştir. Bu normalleşme sürecinde Türkiye de aktif rol oynamıştır. Türkiye'nin ev sahipliğinde 2007, 2008 ve 2009 yıllarında Türkiye – Pakistan ve Afganistan Üçlü Zirveleri adı altında görüşmeler devam etmiştir. Bu üçlü zirvelerin en önemli sonucundan biri, Afganistan'a komşu ülkeler toplantılarının yapılmasının kararlaştırılması olmuştur. Bu çerçevede 26 Ocak 2010 tarihinde İstanbul'da "Asya'nın Kalbinde Dostluk ve İşbirliği" toplantısı düzenlenmiştir. Toplantı sonunda imzalanan sonuç bildirgesinde Afganistan'daki terörizm, uyuşturucu ticareti gibi tüm sorunların birbiriyle bağlantılı olduğu, bu tehditlerin bütün komşu ülkeleri etkilediği, bu sorunların çözümünün bölgesel işbirliğinden geçtiği vurgulanmıştır.⁵³

⁵² Ahmad Khan, *a.g.m.*

⁵³ Sonuç bildirgesinde Bölge ülkeleri arasında işbirliği bağlarının güçlendirilmesine katkıda bulunmayı

ABD Başkanı Obama, 27 Mart 2009'da Afganistan ve Pakistan'a ilişkin yeni stratejisini açıklamış ve bundan sonra AFPAK kavramı literatüre yerleşmiştir. Pakistan'ı içine alan bölgesel bir stratejiyle Afganistan'da istikrarı güçlendirmeyi hedefleyen AFPAK stratejisi, iki ülke arasında kontrolsüz ve geçişken sınırlarda operasyonları da öngörmüştür. El Kaide'nin ortadan kaldırılmasına yönelik AFPAK stratejisi, ABD açısından El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in öldürülmesi gibi başarı getirmiş olmakla birlikte zaman zaman hem ABD-Pakistan, hem de Pakistan-Afganistan ilişkilerinin gerilmesine de neden olmuştur.⁵⁴

Nuh Yılmaz, AFPAK stratejisini, ABD'nin Orta Asya politikasının bir açılımı olarak değerlendirmekte, Rusya'nın ve Çin'in bölgedeki etkinliğinin dengelenmesine yönelik hamleler olarak görmektedir. Yılmaz, ABD'nin Hindistan'ı da AFPAK bölgesine dahil etmeye çalıştığını, böylece Rusya'nın sıcak denizlere çıkışının engelleneceğini belirtmektedir.⁵⁵

D) KEŞMİR SORUNU VE PAKİSTAN-HİNDİSTAN REKABETİNİN PAKİSTAN'IN ORTA ASYA POLİTİKALARINA YANSIMASI

Hindistan ve Pakistan, bağımsızlıklarını kazandıkları 1947 yılından itibaren Keşmir Sorunu nedeniyle üç kez savaşmışlardır. İlk savaş 1947 yılında bağımsızlıkların kazanılmasının hemen ardından Pakistan'ın Jammu-Keşmir'e girmesi ve bölgenin Hindu Mihracininin daveti üzerine Hindistan'ın müdahale etmesi ile yaşanmıştır. 1947'deki savaş sonunda Jammu-Keşmir'in 1/3'ü Pakistan'a geçmiş, geri kalanı ise Hindistan yönetiminde kalmıştır. 1965 yılında Pakistan'ın tartışmalı bölge olan Kutch'a girmesi ile Hindistan-Pakistan arasında ikinci savaş yaşanmıştır. Üçüncü çatışma ise 1971 yılında Doğu Pakistan'da yaşanan kitlesel Hindu göçü ile başlamıştır. Bunun sonunda Doğu Pakistan ayrılarak Bangladeş kurulmuştur. 1999 yılındaki Kargil krizinde olduğu gibi daha sonra da Keşmir Sorunu yüzünden iki ülke defalarca savaşın eşiğinden dönmüştür.⁵⁶

Keşmir sorunu her dönemde Hindistan ve Pakistan'ın dış politikasının öncelikleri sıralamasında en üstte yer almıştır. Hindistan, Keşmir'i kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak görmekte ve Pakistan'ı buradaki ayrılıkları desteklemekle suçlamak-

amaçlayan ve aralarında, Türkiye, Afganistan ve Pakistan arasındaki Üçlü Zirve sürecinin yanısıra, İran, Afganistan ve Pakistan; İran, Afganistan, Tacikistan; Tacikistan, Afganistan ve Pakistan; Tacikistan, Pakistan, Afganistan ve Rusya Federasyonu; Rusya Federasyonu, Pakistan ve Afganistan; Afganistan için Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansları (RECCA); Şanghay İşbirliği Örgütü'nün himayesinde, Mart 2009'da düzenlenen Afganistan için Özel Konferans'ın da bulunduğu birbirlerini güçlendiren ve bölgesel işbirliğine zenginlik ve değer katan bu süreçlerin memnuniyetle karşılandığı; bölgesel işbirliği çabalarına daha da ivme kazandırılması gerektiği ifade edilmiştir. Metin için bk. http://www.mfa.gov.tr/_asya_nin_kalbi_nde_dostluk-ve-isbirligi-icin-istanbul-bildirisi.tr.mfa

⁵⁴ ABD Başkanı Obama'nın Afganistan Pakistan strateji konusunda konuşması için bkz. <http://www.whitehouse.gov/blog/09/03/27/A-New-Strategy-for-Afghanistan-and-Pakistan/>

⁵⁵ Nuh Yılmaz, ABD'nin Af-Pak Stratejisi Ekseninde Afganistan Seçimleri, SETA Analiz, S.11, Eylül 2009 s.25-27.

⁵⁶ John E. Peters vd., War and Escalation in South Asia, RAND Corporation, 2006, s.20.

tadır. Pakistan ise, nüfusunun %60'ı Müslüman olan Jammu-Keşmir'in tartışmalı bölge olduğunu ve nihai statüsünün tespit edilmediğini ileri sürerek halkın kendi kaderini tayini için referandum yapılmasını savunmaktadır. Pakistan tarafı kendisine yöneltilen ayrılıkçıları desteklediğine ilişkin suçlamaları ise kabul etmemektedir. Keşmir sorunu, hem Hindistan, hem de Pakistan halkının ulusal bilinç ve kimliğinin oluşumunda önemli rol oynamıştır.⁵⁷

HARİTA 5: Keşmir Bölgesi Haritası

Soğuk Savaş'ın başladığı dönemde bağımsızlıklarını kazanan Hindistan ve Pakistan'ın dış politikalarını Keşmir sorunu belirlemiştir. Soğuk Savaş döneminde iki ülke birbirlerine karşı izledikleri denge politikası çerçevesinde çatışan bloklarda yer almışlardır. Hindistan, başlangıçta tarafsız kalmaya çalışmıştır. Ancak Pakistan'ın 1954 yılında NATO'nun bir uzantısı şeklinde ortaya çıkan Güney Doğu Asya Anlaşması Örgütü'ne (SEATO) üye olarak Batı bloğuna dahil olması, Hindistan'ı Sovyetler Birliği'ne kaydırmıştır. Hindistan, 1955 yılındaki Bandung Konferansı ile başlatılan Bağlantısızlık Hareketine destek vererek Üçüncü Dünya'nın liderliğine

soyunmuştur. Ancak 1962 yılında Hindistan ile Çin arasında patlak veren kısa süreli savaş ve 1965 yılındaki Hindistan-Pakistan savaşı, Hindistan ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin daha da güçlendirilmesi ile sonuçlanmıştır. 1971 yılında Doğu Pakistan'dan Hindistan'a Hindu göçü başlayınca, Hindistan, Pakistan'a saldırma kararı almış ve Sovyetler Birliği ile ittifak anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasından Soğuk Savaş'ın sonuna kadar Hindistan, SSCB'nin askerî müttefiki olarak kalmıştır.

Yoğun bir Müslüman nüfusun bulunduğu Avrasya'nın alt bölgesini (Süveyş Kanalı'ndan Sincan Uygur Bölgesine ve Rus-Kazak sınırından Güney Afganistan'a doğru genişleyen istikrarsız bölge) Küresel Balkanlar olarak adlandıran Brzezinski,

⁵⁷ Stephen Philip Cohen, *The Nation and the State of Pakistan*, The Washington Quarterly, V.25, N.3, s. 118.

Keşmir meselesinin, Küresel Balkanların en büyük istikrarsızlık problemi olduğunu belirtmektedir. Brezezinski'ye göre, Keşmir meselesinin çözülmesi ihtimali, Arap-İsrail çatışmasının çözülmesi kadar düşük bir ihtimaldir.⁵⁸

Mayıs 1998'de önce Hindistan, ardından da Pakistan nükleer deneme gerçekleştirmiştir. İki ülkeyi de nükleer silaha sahip olmaya iten neden, Keşmir konusunda birbirlerine üstünlük sağlama güdüsü olmuştur.

Keşmir sorunu, hem Hindistan, hem de Pakistan halkının ulusal bilinç ve kimliğinin oluşumunda önemli rol oynamıştır

Mayıs 1999'da Pakistan'ın desteklediği grupların Hindistan'ın kontrolündeki Keşmir'e geçerek bazı yerleşim yerlerini ele geçirmesi üzerine iki ay süren yoğun çatışmalar başlamış ve Kargil Krizi olarak bilinen bu olay sırasında Hindistan ile Pakistan, nükleer savaşın eşiğine gelmiştir. Temmuz 1999'da Navaz Şerif başkanlığındaki Pakistan hükümetinin bu grupların geri çekilmesini sağlaması üzerine kriz çözülmüştür.

Ancak geri çekilmeden üç ay sonra Navaz Şerif hükümeti, askerî bir darbe ile düşürülmüş ve yerine Pervez Müşerref geçmiştir. Müşerref, Keşmir konusunda daha sert bir tutum takınarak, ilişkilerin normalleşmesinin ön koşulu olarak öncelikle Keşmir sorununun çözülmesi gerektiği üzerinde ısrar etmiştir. Hindistan'ın ilişkilerin normalleştirilmesi yönündeki adımları üzerine Mayıs 2001 tarihinde Müşerref ve Hindistan Başbakanı Vajpayee, görüşmüşlerdir. Ancak Müşerref'in ısrarlı tutumu üzerine görüşmeler ikinci gününde kesilmiştir.⁵⁹

Ekim 2001'de Hindistan'da parlamentoya silahlı bir saldırı düzenlenmiştir. Hindistan, bu olaydan Pakistan'ı sorumlu tutarak bu ülkedeki diplomatik temsilciliğini geri çekmiş ve Pakistan'a kara yolu, demir yolu, hava yolu dahil tüm ulaşım kanallarını kapatmıştır. 2002 yılı başında iki ülke de sınırda yığınak yapmaya başlamışlardır. 2002 yılında yaşanan bu kriz, Kasım 2003 tarihinde Hindistan'ın, Pakistan'ın tek taraflı ateşkes çağırısına olumlu karşılık vermesi üzerine yumuşamıştır. Aralık 2003'te 14 yıl aradan sonra Keşmirli ayrılıkçılarla Hindistan hükümeti tekrar bir araya gelmiştir. Şubat 2004'te İslamabat'ta Keşmir'in tartışmalı bölgelerine ilişkin resmî barış görüşmeleri başlatılmıştır.⁶⁰

Hindistan ile Pakistan arasında ilişkilerin normalleştirilmesi sürecinin devamı niteliğinde Kasım 2004'de Hindistan, Keşmir'den kısmen askerlerini geri çekmiştir. Ocak 2005'te ise, Hindistan ile Pakistan kontrolündeki Keşmir arasında bağlantıyı sağlayan kara yolu açılmıştır. Bu girişim, 50 yıldır devam eden sorunun çözümü için karşılıklı güven inşasına yönelik atılmış en önemli adım olmuştur. Nisan 2005'de Müşerref'in,

⁵⁸ Zbigniew Brzezinski, Tercih: Küresel Hakimiyet mi? Küresel Liderlik mi?, Çev. Cem Küçük, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2004, s.105.

⁵⁹ K. Alan Kronstadt, India-U.S. Relations, CRS Issue Brief for Congress, April 6, 2006, s.3.

⁶⁰ Kronstadt, a.g.e., s.4.

Hindistan ziyareti sırasında ortak bir deklarasyon yayınlanarak barış sürecinin geri dönülemez olduğu ilan edilmiştir.⁶¹

Kasım 2008'de Mumbai'de gerçekleşen terörist saldırılardan sonra Hindistan-Pakistan ilişkileri yeniden bozulmuştur. 164 kişinin ölümüyle sonuçlanan saldırıları Pakistan merkezli terörist örgüt Lashkar e-Taiba üstlenmiştir. Ancak Pakistan Gizli Servisi'nin (ISI) de planlardan haberdar olduğu ve desteklediği ortaya çıkmıştır. Bu hadisenin ardından iki ülke lideri Haziran 2009'da Rusya'nın Ekaterinburg şehrinde düzenlenen ŞİÖ zirvesinde bir araya gelmişlerdir.

Keşmir sorunu, Pakistan ile Hindistan'ın Orta Asya politikalarına etki eden en önemli faktördür. Bölgede baş gösteren istikrarsızlığın domino etkisi ile kendisine yansımaları endişesiyle Hindistan, doksanlı yıllar boyunca Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinde güvenlik merkezli bir strateji yürütmüştür.⁶² Başta Afganistan'da Taliban rejiminin devrilmesi olmak üzere 11 Eylül 2001 sonrası Orta Asya'da meydana gelen gelişmeler yanında Pakistan ile ilişkilerinin normalleşme sürecine girmesi, Hindistan'ın bölgeye ilişkin daha geniş perspektifli, ekonomi temelli ve uzun vadeli stratejiler geliştirmesini sağlamıştır. Bu süreçte Hindistan, Orta Asya'ya enerji odaklı bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır.⁶³

İki ülkenin Orta Asya yaklaşımları sıfır kazançlı bir oyuna benzemektedir. Birinin kazancı, diğeri tarafından yenilgi olarak değerlendirilmektedir. Pakistan, Hindistan'ın Tacikistan ile geliştirdiği askerî işbirliğini, Orta Asya cumhuriyetlerindeki yatırımlarını kendisinin çevrenmesi olarak algılamaktadır.

Pakistan'ın Orta Asya'ya ilgisinin temel nedenlerinden birini, Hindistan'ın bölgedeki etkinliğini sınırlandırmak oluşturmaktadır. Özellikle bu tepkisel yaklaşımın, Pakistan'ın Orta Asya politikasının Hindistan'ın gerisinde kalmasına neden olduğunu söylenebilir. Bağımsızlığını kazanmasından itibaren Pakistan dış politikasını Hindistan korkusu ve Hindistan'a karşı denge politikası şekillendirmiştir. Hindistan ile olan tarihi rekabet, Pakistan'ın Orta Asya'ya yönelik politikalarını da belirlemiştir. İki ülkenin Orta Asya yaklaşımları sıfır kazançlı bir oyuna benzemektedir. Birinin kazancı, diğeri tarafından yenilgi olarak değerlendirilmektedir. Pakistan, Hindistan'ın Tacikistan ile geliştirdiği askerî işbirliğini, Orta Asya cumhuriyetlerindeki yatırımlarını kendisinin çevrenmesi olarak algılamaktadır.⁶⁴

⁶¹ Kronstadt, a.g.e., s.4.

⁶² Dianne L. Smith, Central Asia: A New Great Game?, Strategic Studies Institute (SSI), June 17, 1996, s.13.

⁶³ Stephen Blank, *India Joins the Great Game: Indian Strategy in Central Asia*, in Indranil Banerjee (ed), *India and Central Asia*, Brunel Academic Publishers Ltd, Uk, 2004, s.262'den aktaran Ibrokhim R. Mavlonov, *Central Asia and South Asia: Potential of India'a Multilateral Economic Diplomacy in Inter-Regional Cooperation*, Strategic Analysis, V. 30, No.2, IDSA, India, Apr-Jun 2006, s.426.

⁶⁴ Shabbir Ahmad Khan, *"Pakistan's Policy Towards Central Asia: An Evaluation Since 1991"*, Central Asia, University of Peshawar, Pakistan, 2009.

ORTA ASYA İLE GÜNEY ASYA ARASINDA
MODERN İPEK YOLU PROJESİ

III BÖLÜM

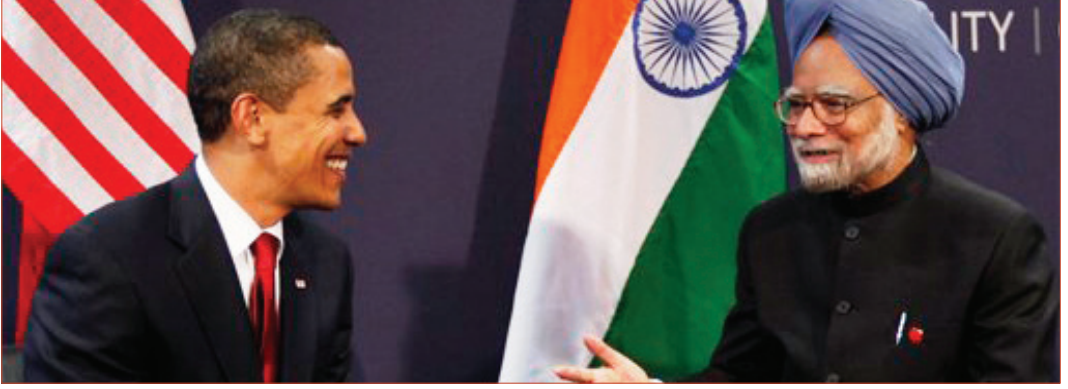

HİNDİSTAN'IN ORTA ASYA POLİTİKASI

- ◉ Hindistan'ın Orta Asya Politikasının Temel Dinamikleri: Güvenlik ve Enerji
- ◉ Hindistan'ın Kuzey'e Yönelik Aktif Dış Politikasında Sıçrama Tahtası Afganistan
- ◉ Hindistan'ın Kuzey'deki İki Stratejik Ortağı Kazakistan ve Özbekistan İle İlişkileri

HİNDİSTAN'IN ORTA ASYA POLİTİKASI

A) HİNDİSTAN'IN ORTA ASYA POLİTİKASININ TEMEL DİNAMİKLERİ: GÜVENLİK VE ENERJİ

Hindistanın Orta Asya'ya olan ilgisi, Sovyetler Birliği'nin dağılıp, bölgede yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasıyla daha da artmıştır. Bölge ülkelerinin Pakistan, Afganistan ve Çin ile komşu olması, Orta Asya'yı Hindistan için stratejik açıdan önemli kılmıştır.

Hindistan, bölge ülkelerinden herhangi biri ile ortak sınıra sahip olmasa bile, Orta Asya ile coğrafi yakınlığı bulunan ve aynı zamanda tarihî bağlara sahip bir ülkedir. Hindistan'ın kuzey batısı, Gazneli Mahmut ve Timur gibi Orta Asya'lı yöneticilerin kontrolü altında kalmış, bu dönemde Orta Asya kültürü ile Hint kültürü arasında karşılıklı etkileşim had safhada olmuştur. Hindistan'ın Orta Asya ile tarihi bağlarının diğer kısmını ise Soğuk Savaş dönemi oluşturur. Soğuk Savaş yıllarında dış dünyaya kapalı olan Orta Asya, Hindistan ile Sovyetler Birliği arasında bağımsızlığından itibaren başlayan yakınlaşma nedeniyle Hindistan'a açık olmuştur. Hindistan'ın ilk Başbakanı Nehru, 1955 yılında SSCB'ye gerçekleştirdiği resmî ziyaret sırasında Taşkent ve Almatı'ya da uğramıştır. Nehru, 1962 yılında bölgeyi ikinci kez ziyaret etmiş ve bu temasların olumlu etkisi bağımsızlık sonrası Orta Asya cumhuriyetlerinin Hindistan ile ilişkilerinde görülmüştür.

Hindistan'ın Orta Asya'ya olan ilgisi, Sovyetler Birliği'nin dağılıp, bölgede yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasıyla daha da artmıştır. Bölge ülkelerinin Pakistan, Afganistan ve Çin ile komşu olması, Orta Asya'yı Hindistan için stratejik açıdan önemli kılmıştır. Hindistan'ın Orta Asya'ya bakışında güvenlik boyutu her zaman önde olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu Orta Asya'da ortaya çıkan güç boşluğu, etnik gerilimler, iç çatışmalar ve İslami köktencilik gibi istikrarsızlık unsurları, Hindistan'ın güvenlik endişelerini artırmıştır. Çin ve Pakistan'ın Orta Asya cumhuriyetleriyle geliştirdiği ilişkilerden, Afganistan'da Taliban rejiminin iktidara gelmesinden, Taliban'ın

Orta Asya ülkelerini hedef alması ve Keşmir'de etkinlik kurmasından büyük endişe duyan Hindistan, doksanlı yıllar boyunca daha çok ulusal güvenliği için tehdit olarak gördüğü bu gelişmelere engel olmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Hindistan, bölge ülkeleri ile terörle mücadele ve teknik yardım konularında ikili anlaşmalar yaparak Orta Asya'nın istikrarına önem vermiştir. 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan operasyonu ve sonrasında meydana gelişmeler, Hindistan'ın bölgeye bakışını değiştirdiği gibi, Orta Asya'daki konumunu ve etkinliğini daha da artırmıştır. 11 Eylül sonrası Hindistan güvenlik merkezli yaklaşımı yanında, ekonomisinin gelişimine paralel olarak artan enerji ihtiyacı nedeniyle Orta Asya'ya enerji açısından da önem göstermeye başlamıştır.

Ekonomi ağırlıklı dış politika söz konusu olduğunda Hindistan, özellikle Orta Asya enerji kaynaklarına ilgi göstermektedir. En fazla enerji tüketen ülkeler sıralamasında 6. sırada bulunan ve yılda ortalama %7-8 oranında büyüyen ekonomisinin enerji ihtiyacının sürekli arttığı Hindistan, Orta Asya'da enerji yatırımları yapmaktadır. Güvenlik ağırlıklı yaklaşım söz konusu olduğunda Orta Asya, Hindistan için Pakistan ile ilişkileri ve bu çerçevede Afganistan'ın istikrarı açısından önemlidir.

Orta Asya bölgesi ile arasında kara yolu ya da demir yolu gibi doğrudan ulaşım kanallarının bulunmaması, Hindistan'ın bölge ülkeleri ile ticaretinin gelişmesine engel olmuştur. Hindistan Orta Asya ile ticaretini İran üzerinden yapmaktadır. Deniz yoluyla Basra körfezine ulaştırılan ürünler, daha sonra karayoluyla Hazar Denizine, oradan da demir yolu ile Orta Asya ülkelerine gitmektedir. Ancak, Hindistan, Orta Asya ülkeleri ile doğrudan ulaşım kanalları kurma ve ekonomik ilişkileri güçlendirmeye yönelik önemli girişimler başlatmıştır. Mayıs 2006 tarihinde Hindistan hükümeti, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan doğal gaz boru hattı projesine katılımını resmî olarak onaylamıştır.

Rusya, ABD ve Almanya'dan sonra Orta Asya'da askerî üsse sahip dördüncü ülke olması, Hindistan'ın Orta Asya bölgesindeki etkinliğini ve bölgeye verdiği önemi göstermesi açısından dikkate değerdir. Tacik-Afgan sınırındaki Tacikistan'ın Farkhor şehrinde Hindistan, ilk ileri karakolunu kurmuştur. Farkhor, Pakistan kontrolündeki Keşmir'e ve Çin ile Pakistan'ın askerî tatbikatlar gerçekleştirdiği topraklara yakınlığı açısından çok stratejik bir tercihtir. Hindistan'ın Duşanbe yakınlarındaki Ayni Hava Üssü'nü kiraladığı ve burada askerî uçaklarını konuşlandıracağına ilişkin resmî olarak doğrulanmayan bilgiler mevcuttur.

Nüfusunun ve yüz ölçümünün büyüklüğü nedeniyle Asya'nın siyasi ve ekonomik hayatında önemli bir yeri olan; nükleer güç olması ve ekonomik gelişimi nedeniyle uluslararası politikada son dönemde öne çıkan Hindistan, Orta Asya'daki ağırlığı giderek artan bir ülkedir. Hindistan, Orta Asya'da hem ABD'nin, hem de Amerikan hegemonyasına meydan okuyan Rusya ve Çin'in önem verdiği kilit konuma sahip bir ülkedir.

B) HİNDİSTAN'IN KUZEY'E YÖNELİK AKTİF DIŞ POLİTİKASINDA SIĞIRAMA TAHTASI AFGANİSTAN

Doksanlı yıllar boyunca Afganistan'daki istikrarsızlık, Hindistan'ın Orta Asya cumhuriyetleri ile ikili ilişkilerinin gelişmesini engellemiştir.

Hindistan, Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya gelişmelerine en hızlı ayak uyduran ülkelerden biri olmuştur. Soğuk savaş döneminde güvenlik merkezli bir dış politika izleyen Hindistan, Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte özellikle de 2000'li yıllarda ekonomi merkezli bir dış politika anlayışı benimsemiştir. Çin ve Pakistan gibi toprak sorunları bulunan komşularıyla sorunlarını savaşarak değil, ticaret ile karşılıklı bağımlılığı artırarak çözüme yolunu seçen Hindistan, bu dönemde, bir yandan eski müttefiki SSCB'nin halefi Rusya ile, bir yandan da ABD ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.⁶⁵ Hindistan'ın Orta Asya bölgesine yönelik açılımı, "dış politikada kuzeye yöneliş" olarak adlandırılmaktadır.

Kendi arka bahçesi olarak gördüğü Güney Asya ülkeleriyle ekonomik entegrasyonun öncülüğünü yapan Hindistan, bir yandan da Orta Asya'ya ilgi duymuştur. Orta Asya bölgesinin, Hindistan'ın dış politika öncelikleri sıralamasında en başta geldiğini söylemek mümkün olmamakla birlikte, hem güvenlik, hem de ekonomik çıkarları nedeniyle bölgenin Hindistan için önem taşıdığını, Hindistan'ın bölgede aktif bir dış politika izlediği söylenebilir.

Doksanlı yıllar boyunca Afganistan'daki istikrarsızlık, Hindistan'ın Orta Asya cumhuriyetleri ile ikili ilişkilerinin gelişmesini engellemiştir. Hindistan'ın Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerindeki hızlı gelişme, Afganistan'da Taliban yönetiminin yönetimden

⁶⁵ Hindistan ile Çin arasındaki ticaret hacmi 2010 yılında 60 milyar dolar gerçekleşmiştir. İki ülke arasında sınır sorunlarının çözümüne ilişkin 1993'te ve 1996'da iki anlaşma yapılmıştır. Sınır sorunları tam olarak çözülememiş olmasına rağmen iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler ortak askerî tatbikat düzenlenebilmesi ihtimali düzeyine ulaşmıştır.

uzaklaştırılmasının ardından başlamıştır. ABD'nin Taliban'ı ortadan kaldırmaya yönelik müdahalesine en fazla destek veren ve Afganistan'daki değişimden en fazla memnun olan ülkelerin başında Hindistan gelmektedir. Afganistan'daki gelişmeler Hindistan'ın lehine olmuş, daha önce Orta Asya ile Hindistan arasında engel niteliğinde olan Afganistan, Hindistan'ın Orta Asya'ya açılımında adeta sıçrama tahtasına dönüşmüştür.

Hindistan, ABD'nin Afganistan'da yürüttüğü mücadeleyi desteklemekle birlikte koalisyon kuvvetlerine asker göndermemiştir. Daha çok cephe gerisinde sağlık konusunda destek sağlamıştır. Hindistan'ın bu yumuşak güç stratejisi, Afgan halkı nazarındaki imajına olumlu etki etmiştir. Karzai yönetimini destekleyen ve Karzai işbaşına gelir gelmez 100 milyon dolarlık yardım sağlayan Hindistan, yaptığı hibelerin, yerli halkın ihtiyaçları doğrultusunda kullanılmasına önem vermektedir.

Hindistan, Taliban rejiminin yıkılmasından itibaren Afganistan'a büyük yatırımlar gerçekleştirmiştir. Afganistan'ın istikrarını ulusal güvenliği açısından çok önemli gören Hindistan, Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasına ilişkin projeler için 2002-2011 yılları arasında 1,3 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirmiştir. Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasında 5000 civarında Hintli uzman ve işçi çalışmaktadır. Hindistan, Kabul'deki büyük elçiliği yanında Celalabad, Herat ve Kandahar'da konsolosluk açmıştır.⁶⁶ Hindistan, askerî operasyonlara destek vermemekte, doktor ve mühendislerini Afgan halkının ihtiyaçlarını karşılamak için göndermektedir.

Taliban sonrası Afganistan-Hindistan yakınlaşmasında lider faktörü de önemli etki etmiştir. Afganistan'da devlet başkanı görevini üstlenen Hamid Karzai, yüksek öğrenimini yaptığı Hindistan'ı ikinci vatanı olarak tanımlamıştır. Hindistan Başbakanı Manmohan Singh, Kasım 2005 tarihinde Afganistan'a resmî ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret, 29 yıl aradan sonra Hindistan tarafının başbakan düzeyinde Afganistan'a gerçekleştirdiği ilk ziyaret olması açısından önemlidir. Karşılıklı ziyaretler sırasında terörle mücadele ve güvenlik konuları dışında eğitim, sağlık, tarım gibi Afganistan'ın kalkındırılmasında hayati öneme sahip sahalarda anlaşmalar imzalanmıştır.⁶⁷

Pakistan'ın eline koz vermemek için Hindistan'ın uzun süre isteksiz yaklaştığı TransAfgan doğal gaz boru hattı projesi, 2005 yılı başında Başbakan Singh tarafından onaylanmıştır. Hindistan'ın projeye katılımında Afganistan'daki yönetim değişikliği kadar, Pakistan ile ilişkilerindeki normalleşme, ABD ile geliştirdiği işbirliği ve sürekli büyüyen ekonomisinin enerji ihtiyacını karşılama isteği etkili olmuştur. TAPİ projesi için 14 Şubat 2006 tarihinde Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat'ta bakanlar düzeyinde yapılan toplantıya ilk kez Hindistan da bir delegasyon ile katılmıştır.⁶⁸

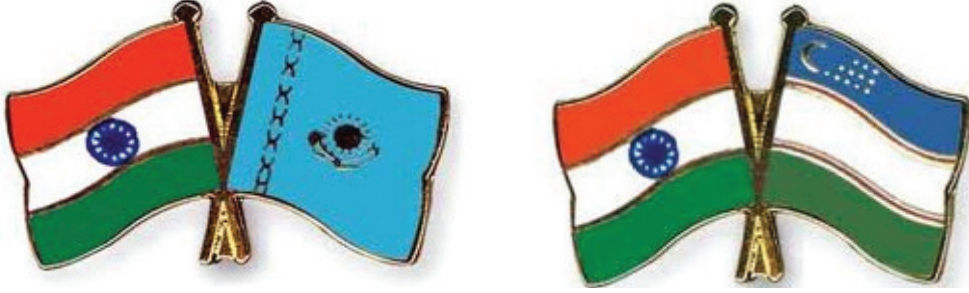
⁶⁶ Shanthie Mariet D'Souza, *India's Role in Afghanistan: Need for Greater Engagement* <http://www.idsa.in/publications/stratcomments/ShanthieDSouza040506.htm>

⁶⁷ D'Souza, *a.g.m.*

⁶⁸ Amin Tarzi and Daniel Kimmage, *Pipelines or Pipe Dreams*, RFE/RL Reports, V. 5, No. 7, 23 February 2005., Daniel Kimmage, *New Clouts Old Uncertainties in Turkmenistan*, RFE/RL Reports, V. 6, No.6, 16 February 2006.

Hindistan, terörle mücadele konusundaki tecrübesini de Afganistan ile paylaşmaktadır. Hindistan, ayrıca Afganistan ile SAARC (Güney Asya Bölgesel İşbirliği Birliği) bünyesinde işbirliği yapmaktadır. Hindistan ve Pakistan 1985 yılında kurulan SAARC'ın, kurucu üyeleridir. Bangladeş, Sri Lanka, Butan, Maldivler ve Nepal de örgüte üyedir. Hindistan'ın önem verdiği ve güçlendirmeye çalıştığı SAARC'a Pakistan, daha ziyade Hindistan'ın kurumsal araçlarla bölge ülkeleri üzerinde egemenlik kurmasını engellemeye çalışmaktadır.⁶⁹ Afganistan ise 2005 yılından itibaren SAARC toplantılarına katılmaktadır.

C) HİNDİSTAN'IN KUZEY'DEKİ İKİ STRATEJİK ORTAĞI KAZAKİSTAN VE ÖZBEKİSTAN İLE İLİŞKİLERİ

Hem Kazakistan, hem de Özbekistan, Hindistan'ın enerji alanında yatırımlar yaptığı iki ülkedir.

Kazakistan ve Özbekistan, Hindistan'ın stratejik ortaklık ilişkileri kurduğu iki ülkedir. Ocak 2009 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Hindistan'ı ziyareti sırasında iki ülke arasında Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Güvenlik içerikli bu anlaşmanın temelinde Afganistan'ın istikrarı yer almıştır. Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov'un Mayıs 2011'de Yeni Delhi'ye yaptığı resmî ziyarette ise iki ülke ilişkileri "uzun dönemli stratejik ortaklık" düzeyine çıkarılmıştır. Çoğunluğu hidro karbon sektörüyle ilgili 34 farklı anlaşmanın imzalandığı bu ziyarette ise enerji konusunda işbirliği ön planda olmuştur.⁷⁰

Hem Kazakistan, hem de Özbekistan, Hindistan'ın enerji alanında yatırımlar yaptığı iki ülkedir. Hindistan, uranyum zengini Kazakistan'dan nükleer yakıt satın almaktadır. Sivil amaçlı nükleer programını geliştirmeyi ve 20 yeni reaktör kurmayı hedefleyen Hindistan'ın bu alanda ihtiyacının önümüzdeki dönemde artacağı ve Kazakistan'dan nükleer yakıt alış verişinin artacağı tahmin edilmektedir.

⁶⁹ Padmaja Murthy, Pakistan and SAARC, <http://www.idsa-india.org/an-jan9-7.html>

⁷⁰ Robert M Culter, *India Raises Energy Profile in Central Asia*, Asia Times, 27 Mayıs 2011, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/ME27Ag01.html

Hindistan'ın en güçlü ekonomik ilişkiye sahip olduğu Orta Asya ülkesi Kazakistan'dır. Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'in Şubat 2002 tarihindeki Hindistan ziyaretine karşılık, Hindistan Başbakanı Vajpayee, 3-5 Haziran 2002 tarihlerinde Kazakistan'a resmî ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu dönemde artış gösteren karşılıklı ziyaretler sonucunda Hindistan petrol şirketi ONGC Videsh Ltd. Hazar kıyısında Kazakistan'a ait Alibekmola petrol yatağının işletilmesinde %15, Kurmangazı petrol yatağının işletilmesinde %10'luk paya sahip olmuştur.⁷¹ Almatı'da düzenlenen CİCA Zirvesi sırasında gerçekleştirilen bu ziyaret, Hindistan'ın Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'in başlattığı bir girişim olan CİCA'ya destek niteliğinde olmuştur.

Hindistan, Kazakistan ile enerji işbirliğine büyük önem vermektedir. Hindistan Petrol ve Doğal Gaz Şirketi (ONGC) Ağustos 2005'de Kazakistan'a ait Kaşagan yataklarının işleten Kanada şirketi olan PetroKazakhstan'ı satın almak için girişimde bulunmuştur. Ancak bu pazarlıkta Çin Millî Petrol Şirketi (CNPC), Hindistan konsorsiyumunu geride bırakarak 4.18 milyar dolara PetroKazakhstan'ı almıştır.⁷² Bu önemli kayba rağmen Hindistan Çelik şirketi Laxmi Mittal, Kazakistan'da 5.5 milyon ton kapasiteli çelik sahasını işletmektedir. Bu işletmede 50.000 kişi istihdam edilmektedir.⁷³

Hindistan'ın, Özbekistan hariç diğer Orta Asya ülkeleriyle ticaretinde ihracatı ithalatından fazladır. 2005 yılında Hindistan ile Kazakistan arasındaki toplam ticaret 94.75 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bunun 79.4 milyon dolarını Hindistan'ın ihracatı oluştururken, Kazakistan'dan 15.35 milyon dolarlık ithalat yapılmıştır. Hindistan'ın Kazakistan'a ihraç ettiği ürünler arasında çay, ilaç, tıbbi malzeme, makine, tütün ve tüketim malları başta gelirken, Kazakistan'dan ithalatında gümüş, altın, çelik, alüminyum, yün ve diğer hammaddeler ağırlıklı olmuştur.⁷⁴ *2010 yılında ise, Hindistan ile Kazakistan arasındaki ikili ticaret hacmi 300 bin dolara yaklaşmıştır.*

Hindistan ile Orta Asya cumhuriyetlerinin ekonomik ilişkilerini geliştirmesi için büyük potansiyele sahip oldukları, sık sık tekrar edilen hususlardan biridir. Hindistan ilaç, kimya, uzay sanayi, bilgi teknolojileri (IT) sahasında en önemli bir merkez olarak görülmektedir. Özellikle elektronik ve bilgi teknolojileri, Hindistan ekonomisinin sürekli gelişen ve büyüyen en dinamik sektörüdür. Hızlı bir şekilde gelişen sektörde 2004 yılında 17.2 milyar dolarlık ihracat gerçekleşmiştir. Tarım sektörü Hindistan ekonomisinin %21'ini oluşturmaktadır. Hindistan nüfusunun %50'si ise, bu sektörde çalışmaktadır. Tarım ürünleri içerisinde ise ihraç ürünü olarak çay başta gelmektedir.

⁷¹ İrina Komissina, *İnteresı İndi v Sentralnoy Azii*, Ekim 2004. <http://www.analitika.org/article.php?story=2005022423414215> (12.10.2006)

⁷² 15 Aralık 2005 tarihinde CNPC, Kazakistan'dan Kuzey Batı Çin'e ulaşan 962 kmlik petrol boru hattının açılışını yapmıştır. Bu hat Bakü-Tiflis-Ceyhan hattından sonra Rusya toprakları üzerinden geçmeyen ikinci hat olması açısından önemlidir.

⁷³ Sachdeva, *a.g.m.*, s.24.

⁷⁴ İbrokhim R. Mavlonov, "Central Asia and South Asia: Potential of India's Multilateral Economic Diplomacy in Inter-Regional Cooperation", *Strategic Analysis*, V. 30, No.2, IDSA, India, Apr-Jun 2006, s.429-30.

Dünyadaki çay üretiminin %30'unu Hindistan gerçekleştirmektedir. Orta Asya ülkelerinin Hindistan'ın dış ticareti içerisindeki payı ise %1'in altındadır. Bu noktada 50 milyonu aşan nüfusu ile Orta Asya, önemli bir pazar olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁵

Hindistan, kullandığı enerjinin %70'ini ise ithal etmektedir. Bu çerçevede enerji sahası, ekonomik ilişkilerin artırılması açısından en önemli sektör olarak görülmektedir. Hindistan, 2000-2005 yılları arasında yurt dışında 5 milyar dolarlık enerji yatırımı gerçekleştirmiştir. Ancak Hindistan Başbakanı Manmohan Singh, enerji güvenliği konusunda mevcut durumun ülkesi için olumlu sayılamayacağını, bu konuda Çin'in daha ileride olduğunu açıklamıştır.⁷⁶ Hindistan, Orta Asya'daki enerji yatırımları açısından ilk on ülke arasında yer almamaktadır. Bu noktada enerji sahası, Hindistan ile Orta Asya arasındaki ekonomik işbirliği potansiyelinin artırılmasında en önemli sektör olarak ortaya çıkmaktadır.

28 Nisan 2006 tarihinde Hindistan Başbakanı Manmohan Singh'in Özbekistan'ı ziyareti sırasında 60 civarında ikili anlaşma imzalanmıştır. Terörle mücadele ve güvenlik konularında işbirliği ağırlıklı olmuştur. İki ülke arasında oluşturulan Uluslararası Terörle Mücadele Ortak Çalışma Grubu ilk toplantısını Ekim 2005 tarihinde Yeni Delhi'de yapmıştır.⁷⁷ Nisan 2006 tarihindeki Singh'in ziyareti sırasında öne çıkan ikinci konu da enerji olmuştur. İmzalanan anlaşmalarla Hint şirketleri Özbekistan'da arama çalışmalarında bulunma hakkı elde etmiştir. Özbekistan, OVL'ye Uzbekneftgaz ile ortaklaşa olarak petrol ve doğal gaz arama izni vermiştir.

Özbekistan, Orta Asya cumhuriyetleri arasında ikili ticaretinde Hindistan'ın açık verdiği tek ülkedir. 2004-2005 mali yılında 49.08 milyon dolarlık toplam ticaret içerisinde 30 milyon doları Özbekistan'dan ithalat oluşturmaktadır. Özbekistan, dünyanın sayılı pamuk ve altın üreticisi ülkeleri arasında yer alırken, Hindistan'ın bu iki hammaddeyi en fazla işleyen ülkelerden biri olması bu sonucu doğurmaktadır. Bunlar dışında Hindistan, Özbekistan'dan uçak parçası ve uçak ithal etmektedir.

Hindistan, Asya'daki en eski demokrasi olarak kabul gören bir ülke olmasına rağmen, eski Sovyet coğrafyasında devam eden "demokratik devrimler" konusunda pasif bir tutum sergilemiştir. Hindistan yönetimi, Andican olayları sonrası Özbekistan'da Kerimov yönetimi ile işbirliğini daha da geliştirmiştir. Hindistan'ın demokrasi ihracı gibi bir amacının bulunmaması, bölge ülkeleri tarafından güvenilir bir müttefik olarak algılanmasını sağlamaktadır.

⁷⁵ Doljikova, a.g.e, s.23.

⁷⁶ Çin'in yurt dışında gerçekleştirdiği enerji yatırımının 40 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bknz. Chietigj Bajpae, *India, China Locked in Energy Game*, Asia Times, 17 Mart 2005. http://www.atimes.com/atimes/Asian_Economy/GC17Dk01.html (23.10.2006)

⁷⁷ Ramakant Dwivedi, *Indian Prime Minister's Visit to uzbekistan*, Institute for Defence Studies (IDS), Yeni Delhi, 25 Nisan 2005. <http://www.idsa.in/publications/stratcomments/RamakantDwivedi250406.htm>

ORTA ASYA İLE GÜNEY ASYA ARASINDA
MODERN İPEK YOLU PROJESİ

IV BÖLÜM

ORTA ASYA'NIN DEĞİŞEN GÜNEY ALGISI VE
GÜNEY ASYA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

- ↳ Özbekistan'ın İpek Yolunun Canlandırılmasındaki Rolü
- ↳ Asya'da Güvenlik Ve İstikrar Çabalarının Öncüsü Kazakistan ve Güney'e Bakışı
- ↳ Türkmenistan ve Güney'e Çıkış Çabaları
- ↳ Güneyinden ve Güneyden Tedirgin Kırgızistan

ORTA ASYA’NIN DEĞİŞEN GÜNEY ALGISI VE GÜNEY ASYA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

1990’lı yılların sonlarına kadar Orta Asya cumhuriyetleri için Güney Asya, Afganistan’dan ibaret görülüyordu. Bu dönemde Rusya ile aynı güvenlik endişelerini paylaşan Orta Asya cumhuriyetleri “Güney”i hep tehdit olarak algıladılar. Tacikistan’da 1992-1997 yılları arasında devam eden iç savaş ve 1996 yılında Afganistan’da Taliban’ın iktidara gelmesi, güneyden gelen tehdit algısını daha da artırmıştır. Tacik muhaliflerin ardından Afganistan, doksanlı yılların sonlarında Özbekistan İslam Hareketi ve Ekremiye gibi terörist grupların sığınağı hâline gelmiştir. Taliban’ın kuzeye doğru ilerleyeceği ve Türkistan’da hilafet ilan edeceği propagandaları, toplumdaki korkuları sıcak tutmuştur.

ABD ve NATO kuvvetlerinin Afganistan’da Taliban rejimine son vermesi ve ülkenin yeniden yapılandırılması sürecini başlatması, Orta Asya cumhuriyetlerine güvenlik açısından nispeten bir rahatlama sağlamıştır. Orta Asya cumhuriyetlerinin tamamı Sonsuz Özgürlük operasyonuna destek verirken, Özbekistan ve Kırgızistan topraklarında ABD ve NATO kuvvetlerinin üslenmesine imkan sağlamıştır. Günümüzde de, Kuzey Dağıtım Ağı’nın geçtiği bu ülkeler, Afganistan’ın istikrarı ile kendi güvenliklerini bir tutmaktadırlar.

HARİTA 6: Uyuşturucu Taşıma Yolları

Orta Asya ve tüm dünya açısında Afganistan’ın doğurduğu en önemli güvenlik sorunu, uyuşturucu üretimidir. Afganistan’a komşu olan Orta Asya cumhuriyetleri, hem transit ülke olmaları, hem de tüketici olmaları açısından zarar görmektedirler. BM

Uyuşturucu Kontrol Programı (UNODC) verilerine göre son 10 yılda Afganistan'daki uyuşturucu üretimi 40 kat artmıştır. Dünya afyon üretiminin %90'ı Afganistan'da yapılmaktadır. Afganistan'da üretilen eroinin birinci geçiş güzergâhını ise Kuzey Yolu olarak adlandırılan Orta Asya cumhuriyetleri oluşturmaktadır.⁷⁸

Uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığının merkezi, terörizm ve radikal İslam'ın beslendiği bir kaynak olarak Afganistan, günümüzde de Orta Asya Türk cumhuriyetleri için güvenlik tehdidi oluşturmaya devam etmektedir. Ancak Orta Asya cumhuriyetleri, Afganistan'ın yeniden inşası sürecine katkı sağlayarak bölgede istikrarı sürdürmeye çalışmaktadırlar.

A) ÖZBEKİSTAN'IN, İPEK YOLU'NUN CANLANDIRILMASINDAKİ ROLÜ

Sahip olduğu nüfus, askerî ve ekonomik gücü ile Orta Asya'da bölgesel liderliğe soyunan Özbekistan'ın, kuzey güney güzergâhında İpek Yolu'nun yeniden inşasında gerçekleştirdiği somut projelerle önemli rol oynadığı görülmektedir. 2002'den itibaren Afganistan'a kapılarını açan Özbekistan, 2002-2007 yılları arasında 1,2 milyon ton insanî yardımın Afganistan'a ulaşmasını sağlamıştır. Afgan yönetiminin talebi üzerine Özbekistan, Mezar-ı Şerif ile Kabil arasında 11 köprü inşa etmiştir. Bu köprüler kuzey güney arasında ticaretin başlatılmasında ilk aşama olmuştur. Şubat 2009'da Tirmiz-Hayraton hattı üzerinden Kuzey Dağıtım Ağı'nın faaliyetini başlatan Özbekistan, Kasım 2010 tarihinde Hayraton'dan Mezar-ı Şerif'e demir yolu hattının inşasını tamamlamıştır. Özbekistan, 2002'den itibaren Afganistan'a elektrik ihraç etmektedir. Hayraton-Kabil arasında döşenecek yeni elektrik hattının tamamlanmasıyla Özbekistan, Afganistan'a yılda 300 megawatt elektrik ihraç edebilecektir.

Afganistan sorunu ve güneyden gelen tehdit, Özbekistan'ın dış politikasında belirleyici olmuştur. Afganistan'da Taliban hareketinin giderek güçlenmesine seyirci kalındığı gerekçesiyle 1999 yılında Özbekistan, Rusya'nın patronajlığında yürüyen BDT Kolektif Güvenlik Anlaşması'ndan çekilmiştir. ABD'nin Afganistan'da yürüttüğü operasyonlara her türlü desteği veren Özbekistan'ın, 11 Eylül 2001 sonrası ABD ile geliştirdiği ilişkiler, iki ülke arasında Mart 2002 tarihinde stratejik ortaklık anlaşmasının imzalanmasına kadar varmıştır. Ancak ABD'nin Afganistan politikasını istediği ölçüde şekillendiremeyince, bir de bunun üstüne ağır insan hakları ihlalleri suçlamaları ile karşı karşıya kalınca Kerimov, yeniden Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştır.⁷⁹

Mart 2004'te Kerimov'a yönelik düzenlenen ve 47 kişinin ölümüyle sonuçlanan bombalı terör saldırılarından sonra Rusya ile yakınlaşmaya başlayan Özbekistan'ın, ABD'ye

⁷⁸ UNODC verilerine göre 2007 yılında Afganistan'da uyuşturucu üretimi %34 artarak 8200 metrik tona ulaşmıştır. Ömer Ersoy, "Uyuşturucu Tehdidi Altında Bir Ülke: Afganistan", Turgut Demirtepe (der.), Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası, USAK, Ankara, 2008, s.291.

⁷⁹ Viktoriya Panfilova, *Taşkent i Moskva Snovo Drujat*, Nezavisimaya Gazeta, 16 Nisan 2004. http://www.ng.ru/cis/2004-04-16/5_tashkent.html

tamamıyla sırtını dönerek Rusya ile ittifak yapması, Mayıs 2005 tarihinde meydana gelen ve resmî rakamlara göre 173 kişinin ölümü ile sonuçlanan Andican olaylarından sonra gerçekleşmiştir. Andican olaylarından sonra ABD ve Avrupa ülkeleri Kerimov yönetimini sert bir şekilde kınayarak, silah ambargosu konulması ve diplomatların girişinin engellenmesi gibi yaptırımlar uygularken, Rusya yönetimi, Kerimov'u desteklemiştir. Bu şekilde Eylül 2001'den sonra başlayan ABD-Özbekistan stratejik ortaklığını sona ermiş ve Afganistan konusunda Rusya-Özbekistan ittifakının adımları atılmıştır.⁸⁰

14 Kasım 2005 tarihinde Moskova'da Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ile Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, "Özbekistan ve Rusya Arasında İttifak İlişkileri" anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın imzalanmasından sonra yaptıkları açıklamalarda Putin, "Rusya'nın Orta Asya'da etkinliğinin artmasının, bölgede barış ve istikrara katkı sağlayacağını" söylerken, Kerimov, "Belirli güçler bu anlaşmadan sonuç çıkarmalıdır. Bizi hedef alırlarsa bu aynı zamanda Rusya'yı hedef alacaklar demektir. Bu ittifak anlaşması ile çıkarlarımızın kiminle birlikte olduğunu ve geleceğimizi kiminle birlikte inşa edeceğimizi bir kez daha göstermiş olduk" şeklinde konuşmuştur.⁸¹ Niteliği itibariyle tam bir

askerî ve siyasi ittifak anlaşması niteliğinde olan anlaşmanın ikinci maddesine göre; taraflardan birine tecavüz söz konusu olduğunda diğer taraf, askerî yardım dahil her türlü yardımı sağlamak zorundadır.⁸²

Özbekistan, 1999 yılında ayrıldığı Kolektif Güvenlik Andlaşması'na 24 Haziran 2006 tarihinde geri dönmüştür. 2002 yılında NATO benzeri bir askerî ittifaka dönüştürülen Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün üye sayısı, Özbekistan'ın da katılımı ile yediye yükselmiştir. Orta Asya, Kafkaslar ve Doğu Avrupa gibi büyük bir coğrafyada teröre karşı işbirliği yapan evrensel bir güvenlik örgütü niteliğinde olduğu açıklansa da,

⁸⁰ John C.K. Daly, *The Andijan Disturbances and Their Implications*, CACI Analyst, 29 Haziran 2005. http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=3414 (20.07.2005)

⁸¹ *Zayavleniya Dlya Pressi Prezidenta Rossii V.V. Putina i Prezidenta Uzbekistana İ. Karimova Po İtogram Rossiysko-Uzbekistanskikh Peregovorov*, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/sps/OB28609A783000A0C32570BA002A1FC4 (15.11.2005)

⁸² Anlaşmanın üçüncü maddesinde ise, "Barış durumunu tehdit eden yada güvenliğe yönelik bir durum ortaya çıktığında gerekli önlemlerin alınması için derhal danışma mekanizması devreye sokulacaktır" ibaresi yer almaktadır. Bu maddede klasik ittifak anlaşmalarında geçen "egemenliğe yönelik tehdit" ibaresi yerine "barış durumuna yönelik tehdit" ibaresinin kullanılması dikkat çekicidir. Bunun kastedilenin iç istikrar olduğu anlaşılmaktadır. Zira Özbek yönetiminin hali hazırda en büyük tehdit algılaması bu konudur. Anlaşmanın 4. maddesi de büyük önem taşımaktadır. Burada "gerekli durumlarda anlaşmalar temelinde birbirlerinin topraklarındaki askerî objeleri kullanma hakkı" hüküm altına konulmaktadır.

Kolektif Güvenlik Örgütü'nün faaliyetleri, Orta Asya bölgesinde yoğunlaşmıştır. Örgüt çerçevesinde “*rubej*” (sınır/hat) adı ile yapılan ortak askerî tatbikatlar, 2004 yılında Kırgızistan, 2006 yılında Kazakistan, 2005 ve 2007 yılında Tacikistan topraklarında gerçekleştirilmiştir.⁸³

Andican olaylarından sonra Kerimov'a destek veren ülkelerden biri de Pakistan olmuştur. Pakistan'ın bu yaklaşımı, iki ülke arasındaki ilişkilerde yumuşama sağlamıştır. Özbekistan'ın talebi üzerine Pakistan, 2007 baharında Güney Veziristan'da üslenen Özbekistan İslam Hareketi üyelerine karşı askerî operasyonlar düzenlemiştir. Güvenlik konusunda gelişen işbirliği, ekonomik projeleri de beraberinde getirmiştir. Ağustos 2008'de Pakistan, Afganistan, Tacikistan ve Kırgızistan arasında Orta Asya'dan Afganistan ve Pakistan'a elektrik satışı konusunda anlaşma imzalanmıştır. Yılda 300 megawatt elektriğin Afganistan'a, 1000 megawatt elektriğin de Pakistan'a satışının öngörüldüğü çok taraflı projenin 2013'de tamamlanması planlanmaktadır.⁸⁴

Özbekistan, 1999 yılında ayrıldığı Kolektif Güvenlik Andlaşması'na 24 Haziran 2006 tarihinde geri dönmüştür. 2002 yılında NATO benzeri bir askerî ittifaka dönüştürülen Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün üye sayısı, Özbekistan'ın da katılımı ile yediye yükselmiştir.

Özbekistan, Andican olaylarından bir ay sonra ABD'nin Karşı-Hanabad Üssü'nden uçuşlarına kısıtlama getirmişti. Kazakistan'da yapılan ŞİÖ Zirvesinden sonra 29 Temmuz 2005 tarihinde ise, ABD'ye üslerini altı ay içerisinde boşaltması için bir ultimatı verdi. ABD yetkilileri, 21 Kasım 2005 tarihi itibarıyla Hanabad Üssü'nden son Amerikan uçağının da ayrıldığını açıkladılar. Bu gelişmenin ardından Özbekistan, NATO'ya üye Avrupa ülkelerinin, Afganistan'a yardım ulaştırmak amacıyla topraklarını ya da hava sahasını kullanamayacağını bildirdi. Özbekistan bu şekilde AB'nin Özbekistan'a yönelik uygulamaya koyduğu ekonomik ve siyasi yaptırımlara karşılık vermiş oldu.

Afganistan'daki gidişatın kötüleşmeye başlaması üzerine, ABD ile Özbekistan arasında, 2008 yılından itibaren yeniden bir diyalog süreci başlamıştır. 3 Nisan 2008'de Bükreş'te yapılan NATO zirvesi sırasında Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov, Afganistan sorununun çözümü için 1999-2001 yılları arasında BM şemsiyesi altında yürütülen 6+2 formatının devam ettirilmesi, NATO'nun dahil edilerek 6+3 şeklinde çözüm arayışlarının sürdürülmesini teklif etmiştir.⁸⁵ Özbekistan'ın bu teklifin ardından ABD

⁸³ <http://www.mamf.ru/odkb/jubilee/index.htm>

⁸⁴ D.B. Malışeva, Sentralnoaziatskiy Uzyel Mirovoy Politiki, İMEMO RAN, Moskova, 2010.

⁸⁵ 6+3, Afganistan'a komşu altı ülke (İran, Pakistan, Çin, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) ile ABD, Rusya ve NATO şeklindedir *Shoislam Akmalov, Uzbekistan's Role in Stability and Development of Afghanistan, Policy Perspectives*, Volume6, Number1, January - June 2009. http://www.ips.org.pk/pakistan-and-its-neighbours/1048-uzbekistans-role-in-stability-and-development-of-afghanistan.html#_ftn1

Dışişleri Bakanı yardımcısı ve Güney ve Orta Asya bürosu başkanı Richard Boucher, Haziran 2008'de Özbekistan'ı ziyaret ederek Kerimov ile görüşmüştür. Sürdürülen görüşmelerin ardından Nisan 2009'da Özbekistan, Afganistan'da görev yapan ABD ve NATO askerlerine gönderilecek askerî olmayan malzemenin Kuzey Dağıtım Hattı üzerinden ülkesinden geçişine izin vermiştir.⁸⁶ 25 Ocak 2011 tarihinde Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov, Brüksel'i ziyaret ederek AB ve NATO yetkilileri ile görüşmelerde bulunmuştur. Bu ziyaretin sonunda Özbekistan ile NATO arasında işbirliğinin genişletilmesi, AB ile ise enerji alanında işbirliği memorandumu imzalanmıştır.

Özbekistan'ın çok yönlü dış politikası içerisinde ÇHC de, önemli bir yere sahiptir. 2005 yılında gerçekleştirdiği resmî ziyaretin ardından Kerimov, 21 Nisan 2011 tarihinde Pekin'e iki günlük resmî ziyaret gerçekleştirmiştir. Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı üzerinde Özbekistan, Çin'e yılda 5 milyar metreküp doğal gaz satmaktadır. Bu miktarın artırılması üzerinde durulmuştur. Çinli şirketlerin Özbekistan'da doğal gaz yataklarının işletilmesine ilişkin anlaşmalar dahil imzalanan 25 protokol, Çin'in Özbekistan'a 5 milyar dolardan fazla yatırımını öngörmektedir.

Özbekistan, Batı ile ulaşım koridorunu ise Basra Körfezi üzerinden kurmaya çalışmaktadır. İran, Oman ve Katar'ı içine alan bir ortak proje gündemdedir. Türkmenistan da bu girişime destek vermektedir.

B) ASYA'DA GÜVENLİK VE İSTİKRAR ÇABALARININ ÖNCÜSÜ KAZAKİSTAN VE GÜNEY'E BAKIŞI

Kazakistan, Afganistan'da görev yapan ISAF gücüne birlik gönderme kararı alan tek Orta Asya ülkesidir. Bu karar, Kazakistan Senato'sunun onaylamaması nedeniyle hayata geçmemiştir. Ancak Kuzey Dağıtım Ağı'ndan İSAF'a askerî olmayan malzemelerin taşınmasında, Kazakistan bütün kolaylıkları sağlamaktadır. Kazakistan, 2010 yılında bütçesinden 50 milyon dolar ayırarak 1000 Afganistanlı öğrenciyi ülkesinde eğitim vermeyi üstlenmiştir.

1991 yılında bağımsızlığını kazanmasından günümüze Kazakistan'ın dış politikasına, Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev yön vermiştir. Ülkesinin güvenliğini silahlanarak değil, silahsızlanma ve diplomasi ile güçlendirmeyi tercih eden Nazarbayev'in ilk büyük dış politika başarısı, Kazakistan'daki nükleer silahların uluslararası toplumun nezaretinde imhası ve taşınması olmuştur. Kendine özgü bir Avrasyacılık anlayışına sahip olan Nazarbayev, dış politikasında Rusya'ya ayrı bir önem atfetmiş ve Bağımsız Devletler Topluluğu içerisindeki farklı hızlardaki entegrasyon girişimlerine aktif

⁸⁶ Andrew C. Kuchins ve Thomas M. Sanderson, The Northern Distribution Network and the Modern Silk Road, A Report of the CSIS Transnational Threats Project and the Russia and Eurasia Program, December 2009. http://csis.org/files/publication/091217_Kuchins_NorthernDistNet_Web.pdf

destek vermiştir. Petrol ve uranyum başta olmak üzere ülkesinin sahip olduğu enerji kaynaklarını etkin bir dış politika aracı olarak kullanan Nazarbayev, ABD, ÇHC, AB, Türkiye, Hindistan ve İran gibi ülkelerle stratejik ortaklık düzeyinde işbirlikleri kurmuştur. Çok yönlü bir dış politika stratejisi izleyen Nazarbayev, Kazakistan'ın uluslararası örgütler içerisinde etkin bir şekilde yer almasını sağlamıştır. AGİT benzeri bir güvenlik yapılanmasının Asya'da kurulmasına öncülük eden Nazarbayev'in girişimiyle 2002 yılında kısa adı CICA olan "Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı" örgütü kurulmuştur.

Nazarbayev, 1992 senesinde AGİT'e benzer bir yapılanmanın Asya coğrafyasında hayata geçirilmesi düşüncesini BM Genel Kurulu'nda dile getirmiş ve böylece örgütün temelleri atılmıştır. Doksanlı yıllar boyunca "Nükleer silahlardan arındırılmış bir Orta Asya" sloganı ile konferanslar şeklinde devam eden çalışmalar, 2002 yılında kabul edilen 'Almatı Senedi' ile kurumsal bir yapı kazanmıştır. Bu tarihten itibaren örgüt adını alan CICA'ya kısa sürede 22 ülke üye olmuştur. Asya'nın AGİT'i niteliğindeki örgütün 2010 yılında yapılan İstanbul Zirvesi ile CICA Dönem Başkanlığını Türkiye üstlenmiştir. Güney Asya ülkelerinde Afganistan ve Pakistan'ın da üye olduğu CICA toplantılarında önemli gündem maddelerinden birini de Afganistan sorunu oluşturmaktadır. CICA İstanbul deklarasyonunun 22. Maddesi 6 fıkra olarak Afganistan'a ilişkindir. Burada Afganistan'a yapılan uluslararası yardımların önemine dikkat çekilmiş; uyuşturucu ticareti ile terörizm arasındaki bağa dikkat çekilerek, uyuşturucu ile mücadele niyeti beyan edilmiş; Afganistan sorununun çözümü için bölgesel bir yaklaşımın gerekliliği ifade edilmiş ve Afganistan'la ilgili tüm konuların BM şemsiyesi altında Afgan hükümeti ile tam koordinasyon hâlinde ele alınması gerekliliği vurgulanmıştır.⁸⁷

⁸⁷ Declaration of the Third Summit of the Conference on Interaction And Confidence Building Measures in Asia, http://www.cicaistanbul.org/pages/documents_page.html

Kazakistan'ın başkenti, 2 Aralık 2010 tarihinde AGİT zirvesine, 15 Haziran 2011 tarihinde ŞİÖ Zirvesine, 28 Haziran 2011 tarihinde ise İslam Konferansı Örgütü Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısına ev sahipliği yapmıştır. 2011 Ekim'inde ise Astana'da Türk Konseyi zirvesi gerçekleştirilecektir. Kazakistan, tüm bu zirveleri Afganistan sorununa çözüm arayışlarında ortak platform olarak değerlendirmekte, uluslararası toplumun desteğinin sürdürülmesine çalışmaktadır.

C) TÜRKMENİSTAN VE GÜNEY'E ÇIKIŞ ÇABALARI

Türkmenistan, doğal gaz ihracatında Rusya'ya olan bağımlılığını kırabilmek için 1990'lı yıllardan itibaren Güney Asya ülkeleri ile işbirliğini geliştirmeye çalışmaktadır. 1995 yılında Türkmenistan ile Pakistan arasında imzalanan doğal gaz anlaşmasıyla ortaya çıkan Trans-Afgan Petrol Boru hattı projesini hayata geçirebilmek için Afganistan'da Taliban rejimi ile işbirliği yapmıştır. Taliban rejimi ile diplomatik ilişkiler kuran ve Afganistan'da 3 konsolosluk birden açan Türkmenistan, bu ülkede konsoloslugu bulunan tek BDT ülkesi olmuştur. Türkmenistan, Afganistan'la ticari ilişkilerini geliştirirken, çatışan taraflar arasında arabuluculuk yapmakta ve barış sürecinde aktif olarak yer almaktaydı. Ancak bu çabalar sonuç vermemiştir.

Türkmenistan'ın Afganistan sorununa ilişkin yapıcı yaklaşımı, Taliban sonrası dönemde artarak devam etmiştir. Trans-Afgan doğal gaz boru hattı projesi, iki ülke ilişkilerinde birinci gündem maddesini oluşturmaktadır. Bunun dışında Türkmenistan'dan Afganistan'a elektrik satışı ve Türkmenistan'ın elektriğinin Afganistan'a komşu ülkelere transferi, Türkmenistan'dan Afganistan'a demir yolu ağı kurulması, uyuşturucu kaçakçılığı ve terörizmle birlikte mücadele, iki ülke arasındaki işbirliği konularıdır.⁸⁸

D) GÜNEYİNDEN VE GÜNEYDEN TEDİRGİN KIRGIZİSTAN

Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan arasında paylaştırılmış Fergana Vadisi, Orta Asya'da geleneksel İslamın yaşadığı mümbit topraklardır. Özbek nüfusun yoğunlukta yaşadığı Fergana vadisinde Kırgız ve Taciklerin yanında pek çok farklı Türk dilli halk da yaşamaktadır. Üç devlet arasında çizilen suni sınırlar, etnik gruplar arasındaki gerginlikler yanında üç ülkenin de yöneticilerinin İslami muhalefete karşı mücadelesi, Fergana vadisini güvenlik açısından riskli bölgelerden biri hâline getirmiştir. 1989'da Ahıska Türklerine karşı girişilen etnik temizlik; Ağustos 1999'da Özbekistan İslam Hareketi'ne bağlı teröristlerin Tacikistan'dan Kırgızistan'a geçerek Batkent bölgesinde köyleri ele geçirmesi ve Japon turistleri kaçırmaları; 2005'de Andican'daki isyan girişimi ve merkezî

⁸⁸ John C. K. Daly, Afghan-Turkmen Relations Improve, Eurasia Daily Monitor Volume: 5 Issue: 103, May 30, 2008. http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=33678

hükümet güçlerinin güç kullanarak bastırması; 2010 yazında Oş ve Celalabad'da meydana gelen Kırgız-Özbek çatışması, Fergana vadisinde meydana gelmiştir.

Haziran 2010 tarihinde Kırgızistan'ın güneyinde yaşanan çatışmalar, 7 Nisan 2010'da meydana gelen iktidar değişikliğinin ardından ülkeyi karışıklığa sürüklemiştir. 500'e yakın kişinin hayatını kaybettiği, yüzlerce insanın yaralandığı, resmî verilere göre 60.000 kişinin yerinden olduğu çatışmaların arkasında devrik lider Bakiyev'in olduğu iddia edilmiştir. Kırgızistan'ın güneyinde yaşayan Özbek toplumunun hafızalarında derin izler bırakan saldırıların ardında kimin olduğu tam olarak ortaya çıkarılamamış, ancak bir intikam girişimi endişesi bölgedeki tansiyonun sürekli yüksek olmasına neden olmuştur.

Bakiyev'in devrilmesinin ardından Roza Otunbayeva başkanlığında kurulan yeni yönetim, yasallık kazanabilmek için yeni bir anayasa hazırlığına girişmiştir. 27 Haziran 2010'da gerçekleştirilen referandum sonucu yeni anayasa kabul edilmiştir. Kırgızistan'da yönetim sistemini değiştirerek parlamenter sistemi getiren yeni anayasa uyarınca ülkede 10 Ekim 2010 tarihinde milletvekili seçimleri yapılmıştır. Seçimlerin ardından Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi (SDPK), Respublika (Cumhuriyet) ve Ata-Jurt Partisi'nin oluşturduğu koalisyon hükümeti, Aralık 2010'da parlamentodan güvenoyu almıştır. Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi lideri Almazbek Atambayev ise, başbakan seçilmiştir. Orta Asya'nın tek parlamenter demokrasi ile yönetilen ülkesi olan Kırgızistan, Ekim 2011'de cumhurbaşkanlığı seçimlerine hazırlanmaktadır. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilecek olması, ülkenin siyasal sistemine ilişkin tartışmaların devam edeceği ihtimalini doğurmaktadır.

HARİTA 7: Fergana vadisi

Kırgızistan'da siyasi istikrar süreci henüz tamamlanmamışken, ülkenin güneyinden ve güneydeki komşularından duyulan endişe de devam etmektedir. Haziran 2010 tarihinde Celalabad ve Oş'da meydana gelen saldırılar sırasında Özbekistan Devlet Başkanı Kerimov, olayları Kırgızistan'ın iç meselesi olduğunu söyleyerek müdahale etmemiştir. Kerimov, BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada ise Özbeklerin ve Kırgızların üçüncü ülkelerin kurbanı olduğunu açıklamıştır. Ancak Pakistan'ın Güney Veziristan bölgesinde bulunan Özbek militanlar ve Özbekistan İslam Hareketi'nin yeni lideri Osman Adil, bölgeye döneceklerini ve sorumluları cezalandıracaklarını söylemiştir. Afganistan'ın Kunduz bölgesinde ve Güney Veziristan'da üslenen Özbek militanların Kırgızistan'a dönerek bir intikam girişiminde bulunacakları beklentisi, Kırgızistan'a ilişkin tedirginlikleri artırmaktadır.

ORTA ASYA İLE GÜNEY ASYA ARASINDA
MODERN İPEK YOLU PROJESİ

SONUÇ

Orta Asya ile Güney Asya, tarihî İpek Yolu'nun birleştirdiği iki bölgedir. Kadim medeniyetlerin yer aldığı bu iki bölge arasında tarih boyunca kültürel etkileşim yüksek düzeyde olmuştur. Bu etkileşim, İpek Yolu üzerinden sağlanan ticaret sayesinde gerçekleşmiştir. 19. ve 20. Yüzyıl boyunca devam eden sömürgecilik mücadelesi, iki bölge arasındaki iletişim ve alış verişin kopmasına neden olmuştur.

Yirminci yüzyılın sonunda Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlığına kavuşması, doğu-batı ve kuzey-güney güzergâhında İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması fırsatını ortaya çıkarmıştır. Doğrudan denize çıkış imkanı bulunmayan Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını sağlamlaştırılmaları, ekonomik kalkınmaları ve dünya ile entegrasyonu açısından hayati önem taşıyan yeni ulaşım projeleri başlatılmıştır. Afganistan'daki gelişmelere bağlı olarak Orta Asya ile Güney Asya'yı yeniden birleştirecek projeler ancak 2006 yılından itibaren hız kazanmıştır.

Orta Asya güvenliği açısından büyük öneme sahip olan Afganistan, daha önce Orta Asya'yı Güney Asya'dan ayıran bir engel olarak görülürken, artık birleştiren bir köprü olarak değerlendirilmektedir. Ancak Afganistan'da ülkenin yeniden imarı süreci henüz tamamlanmamıştır. Afganistan'da güvenliği sağlayan koalisyon güçlerinin çekilmeye başlaması ve 2014'de tamamen çekilmeyi hedeflemeleri, ülkenin ve bölgenin geleceği adına endişeleri artırmaktadır. Başta Özbekistan ve Kazakistan olmak üzere bütün Orta Asya cumhuriyetleri, Afganistan'da istikrarın korunması ve ticaret kanallarının açılması çabalarına destek vermektedir. Kasım 2010 tarihinde Afganistan'a ilişkin yapılan Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı'na (RECCA) ev sahipliği yapan Türkiye de, bu süreçte aktif katkı sağlamaktadır.

Doğu-batı güzergâhında İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasında lokomotif rol oynayan ve transit ülke konumuna gelen Türkiye'nin hem Orta Asya Türk cumhuriyetleri, hem de başta Afganistan ve Pakistan olmak üzere Güney Asya ülkeleri ile olan bağları göz önünde bulundurulduğunda, kuzey güney güzergâhında İpek Yolu'nun yeniden inşası sürecinin dışında kalması düşünülemez. Afganistan'ın istikrarı ve imarı konusunda yaptığı katkılar, Afganistan ile Pakistan arasındaki sorunları çözümü ve işbirliğinin artırılmasına yönelik girişimleri, EİÖ'yü güçlendirmeye yönelik çabaları, Türkiye'nin bölgedeki gelişmeleri doğru okuduğunu göstermektedir. Bölgeye yönelik dış politikasının temelini Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının

pekiştirilmesi, demokratik gelişme ve kalkınmalarının desteklenmesi ilkesine dayandıran Türkiye, bu doğrultuda olumlu sonuçlar doğuracağını ümit ettiği kuzey-güney hattında İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasını da desteklemektedir. Klasik rekabet politikası izlemeyen ve Orta Asya cumhuriyetlerinin kazançlarını kendi kazancı olarak değerlendiren Türkiye, bölgede etkinlik kurmaya çalışan diğer ülkelerin sıfır toplamı oyun yaklaşımlarından uzak durmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya'da meydana gelen güç boşluğunun 1907'de İngiltere ve Çarlık Rusya arasında, Hindistan ve Orta Asya'da sömürge paylaşımına ilişkin varılan mutabakat benzeri bir anlaşmanın, ABD ile Rusya arasında sağlanması suretiyle doldurulabileceği ileri sürülmektedir.⁸⁹ Orta Asya cumhuriyetleri, bağımsızlıklarını kazanmalarının hemen ardından benimsedikleri çok yönlü dış politika sayesinde kısa sürede uluslararası toplumun saygın birer üyeleri hâline gelmişlerdir. Bağımsızlığının yirminci yılında Kazakistan, bir yıl içerisinde AGİT Zirvesi, İslam Konferansı Örgütü Zirvesi, ŞİÖ Zirvesi, Türk Konseyi Zirvesi gibi üst düzey toplantılara ev sahipliği yapmıştır. Özbekistan ve Türkmenistan da enerji diplomasisinde benimsedikleri denge politikası sayesinde dört ana yönde dış bağlarını güçlendirmektedir. 2010 yılı baharından Kırgızistan'ın güneyinde yaşanan sorunlara, bölge ülkeleri soğukkanlı bir yaklaşım sergileyerek kendi aralarında çözüm üretmişlerdir. Dolayısıyla Orta Asya'da yeni bir paylaşımından söz etmek akıl dışıdır. Öte yandan kuzey - güney güzergâhında İpek Yolu'nun canlandırılması, Orta Asya cumhuriyetlerine, izledikleri çok yönlü dış politika anlayışı içerisinde yeni bir dış politika seçeneği sunmaktadır.

Orta Asya'nın Güney Asya ile bütünleştirmeye yönelik Yeni İpek Yolu Projesi uzun süre ABD'ye mal edilmiş ve ABD'nin Avrasya'da egemenlik kurma stratejisi olarak değerlendirilerek, şüpheyle yaklaşılmıştır. Ancak kuzey-güney hattında ulaşım kanallarının kurulması ve bölgesel ticaretin geliştirilmesi, en çok bölge ülkelerine fayda sağlayacaktır. İmparatorluklar mezarlığı olarak adlandırılan Afganistan'ın yer aldığı, dünya uyuşturucu üretiminin %90'ından fazlasının sağlandığı, Keşmir sorunu gibi çözülmesi imkansız görülen sorunların devam ettiği, sürekli istikrarsızlıklar nedeniyle

⁸⁹ Boris Eisenbaum'a ait bu görüşe Tayvan'lı bir akademisyen olan Jen-kun Fu atıfta bulunmaktadır. Bölge ülkelerinin bağımsızlığını hiçe sayan ve aşırı oryantalist bir bakış açısını yansıtan bu görüşü Fransız bir Kafkasya ve Orta Asya uzmanının söylemesi ilginçtir. Bknz. Jen-kun Fu, Reassessing a "New Great Game" between India and China in Central Asia, China and Eurasia Forum Quarterly, V. 8, No. 1 (2010) s. 17.

Asya'nın Balkanları olarak adlandırılan Avrasya'nın bu büyük parçasında barışın anahtarı ve en etkin yolu, bölgesel ticaretin ve karşılıklı bağımlılıkların artırılmasıdır. Ancak bu şekilde Güney Asya, Orta Asya ve dünyanın geri kalanı için tehdit kaynağı olmaktan çıkabilir. Bu nedenle uzun ve zorlu bir süreç olan kuzey-güney güzergâhında İpek Yolu'nun canlandırılması çabalarının devam ettirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

ORTA ASYA İLE GÜNEY ASYA ARASINDA
MODERN İPEK YOLU PROJESİ

KAYNAKLAR

- AHMAD KHAN Shabbir, Pakistan's Policy Towards Central Asia: An Evaluation Since 1991, Central Asia, University of Peshawar, Pakistan, 2009.
- AKMALOV, Shoislam, Uzbekistan's Role in Stability and Development of Afghanistan, Policy Perspectives , Volume6 , Number1 , January - June 2009. http://www.ips.org/pakistan-and-its-neighbours/1048-uzbekistans-role-in-stability-and-development-of-afghanistan.html#_ftn1
- BAJPAEE, Chietigj, India, China Locked in Energy Game, Asia Times, 17 Mart 2005. http://www.atimes.com/atimes/Asian_Economy/GC17Dk01.html (23.10.2006)
- BHADRAKUMAR, M. K., SCO steps out of Central Asia, Asia Times, 18 Haziran 2011, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/MF18Ag01.html
- BHADRAKUMAR, M.K., "Pipeline Project: A New Silk Road", Asia Times, 16.12.2010
- BLANK, Stephan, "India's Continuing Quest For Central Asian Energy", Central Asia - Caucasus Analyst, July 13, 2005.
- BLANK, Stephen "India Joins the Great Game: Indian Strategy in Central Asia" in Indranil Banerjee (ed), India and Central Asia, Brunel Academic Publishers Ltd, Uk, 2004.
- BRZEZİNSKİ, Zbigniew, Tercih: Küresel Hakimiyet mi? Küresel Liderlik mi?, Çev. Cem Küçük, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2004, s.105.
- COHEN, Stephen Philip, "The Nation and the State of Pakistan", The Washington Quarterly, V.25, N.3.
- CRAWLEY, Vince, "State Dept. putting regional focus on Afghanistan and its northern neighbors" <http://usinfo.state.gov/xarchives/display.html?p=washfile-english&y=2006&m=January&x=20060106145107mvyelwar0.2283594&t=livefeeds/wf-latest.html> (04.06.2006)
- CULTER, Robert M., India Raises Energy Profile in Central Asia, Asia Times, 27 Mayıs 2011, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/ME27Ag01.html
- DALY, John C. K. , Afghan-Turkmen Relations Improve, Eurasia Daily Monitor Volume: 5 Issue: 103, May 30, 2008. http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=33678
- Daly, John C.K., The Andijan Disturbances and Their Implications, CACI Analyst, 29 Haziran 2005. http://www.cacianalyst.org/view_article.php?articleid=3414 (20.07.2005)
- DAVUD, Muhammed, Afganskie Transportnie Proekti Stanovitsa Lokomotivami Novoy Regionalnoy İntegratsii, www.afganistan.ru, 9.6.2011.
- Declaration of the Third Summit of the Conference on Interaction And Confidence Building Measures in Asia, http://www.cicaistanbul.org/pages/documents_page.html
- D'SOUZA, Shanthie Mariet, "India'a Role in Afganistan: Need for Greater Engagement" <http://www.idsa.in/publications/stratcomments/ShanthieDSouza040506.htm>
- DWİVEDİ, Ramakant Indian Prime Minister's Visit to uzbekistan, Institute for Defence Studies (IDSA), Yeni Delhi, 25 Nisan 2005. <http://www.idsa.in/publications/stratcomments/RamakantDwivedi250406.htm>
- ERSOY, Ömer, "Uyuşturucu Tehdidi Altında Bir ülke: Afganistan", Turgut Demirtepe (der.), Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası, USAK, Ankara, 2008, s.291.

- FU, Jen-kun, Reassessing a “New Great Game” between India and China in Central Asia, China and Eurasia Forum Quarterly, V. 8, No. 1 (2010) s. 17.
- HUAŞEN, Çjao, Kitay, Sentralnaya Azia i Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudnişestva, Moskovskie Sentr Karnegi, Raboçie Materialı, No.5, 2005.
- HUSEYİNOV, Teymur and KARASAR, Hasanali, Saving Afghanistan: From Poppy To Pipeline, CACI Analyst, 04/20/2005. <http://www.cacianalyst.org/?q=node/2976/print>
- IGNATENKO, Aleksandr, Malako i Myasa: Natsionalniy Pragmatizm i İmperskiy Romantizm vo Vneşney Politike Turtsii, Rossiya v Globalnom Politike, İyul-Avgust 2010.
- KIMMAGE, Daniel, New Clouds Old Uncertainties in Turkmenistan, RFE/RL Reports, V. 6, No.6, 16 February 2006.
- KOMİSSİNA, İrina, İnteresi İndi v Sentralnoy Azii, Ekim 2004. <http://www.analitika.org/article.php?story=2005022423414215> (12.10.2006)
- KRONSTADT, K. Alan, India-U.S. Relations, CRS Issue Brief for Congress, April 6, 2006.
- KUCERA, Joshua, Washington Seeks To Steer Central Asian States Toward South Asian Allies, Eurasia Insight, 4.28.2006.
- KUCHINS, Andrew C. ve SANDERSON, Thomas M., The Northern Distribution Network and the Modern Silk Road, A Report of the CSIS Transnational Threats Project and the Russia and Eurasia Program, December 2009. http://csis.org/files/publication/091217_Kuchins_NorthernDistNet_Web.pdf
- KUCHINS, Andrew C., SANDERSON, Thomas M. and GORDON, David A., Afghanistan: Building the Missing Link in the Modern Silk Road, The Washington Quarterly, April 2010.
- KUDRYAŞOVA, Yuliya Afganskiy Krizis i Şangayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva, www.afghanistan.ru, 18.07.2011.
- LAUMULİN M.T.ve AYGAN M.A., Problemi Bezopasnosti Sovremennovo Pakistana i ih Vliyanie na Sentralnuyu Aziyu, Analytic, N.6, Almatı, 2009. <http://www.kisi.kz/site.html?id=6875>
- LAUMULİN, Murat, Boşlaya Sentralnaya Aziya (BSA) - Noviy Mega-Proekt ŞŞA?, Kontinent, No.22 (158), 16-29 kasım 2005. <http://centrasia.org/newsA.php4?st=1132564860> (11.05.2006)
- MALIŞEVA, D.B., Sentralnoaziatskiy Uzyel Mirovoy Politiki, İMEMORAN, Moskova, 2010.
- MAVLONOV, İbrokhim R., Central Asia and South Asia: Potential of India’a Multilateral Economic Diplomacy in Inter-Regional Cooperation, Strategic Analysis, V. 30, No.2, IDSA, India, Apr-Jun 2006.
- MURTHY, Padmaja, Pakistan and SAARC, <http://www.idsa-india.org/an-jan9-7.html>
- NORLİNG, Nicklas “Afghanistan’s Trade With Central Asia Revives”, CACI Analyst, 04/27/2011.
- NORLİNG, Nicklas, First Kabul Conference on Partnership, Trade and Development in Greater Central Asia, Conference Report, Central Asia- Caucasus Institute Silk Road Studies Program, April 2006, s.5.
- OLCOTT, Martha Brill, Vtoroy Şans Sentralnoy Azii, Moskovskiy Sentr Karnegii Fond Karnegi za Mejdunarodniy Mir, Moskova-Washington, 2005.

- PANFİLOVA, Viktoriya, Taşkent i Moskva Snovo Drujat, Nezavisimaya Gazeta, 16 Nisan 2004. http://www.ng.ru/cis/2004-04-16/5_tashkent.html
- PETERS, John E. vd., War and Escalation in South Asia, RAND Corperation, 2006.
- ROY, Meena Singh, Dynamics of Expanding the SCO, IDSA Comment, 4 April 2011.
- ROY, Meena Singh, Pakistan's Strategies in Central Asia, Strategic Affairs, V.30, S.4, October 2006.
- SAYED, Shah Jehan, The Great Economic Game, Afganistan Today, 9.2.2011.
- SMITH, Dianne L., Central Asia: A New Great Game?, Strategic Studies Institute (SSI), June 17, 1996, s.13.
- STARR, Frederick and KUCHİNS, Andrew C., The Key to Success in Afghanistan: A Modern Silk Road Strategy, Silk Road Paper, May 2010.
- STARR, S. Frederick, A Greater Central Asia Partnership for Afganistan and Its Neighbors, Silk Road Papers, March 2005, s.5.
- STARR, S. Frederick, A Partnership for Central Asia, Foreign Affairs, V.84, N.4, Jul/Aug 2005.
- TARZI, Amin and KİMMAGE, Daniel, Pipelines or Pipe Dreams, RFE/RL Reports, V. 5, No. 7, 23 February 2005.
- TRENİN Dmitri ve MALAŞENKO Aleksey, Afganstan: Vzglia S Severa, Moskova, 2010, s.14. <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books>.
- TUSUPBEKOVA, Laura ve KURYATOV, Vladimir, Po Puti Bezopasnosti i Sotrudniçestvo, Kazakistansya Pravda, 16.06.2011.
- TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, Belucistan Sorunu, <http://www.stratejikboyut.com/haber/belucistan-sorunu--28562.html>
- YENİSEYEV, Maksim, Uzbek-Afghan railway to start running in July, http://centralasiaonline.com/cocon/caii/xhtml/en_GB/features/caii/features/politics/2011/06/29/feature-0129. 06. 2011.
- YILMAZ, Nuh, ABD'nin Af-Pak Stratejisi Ekseninde Afganistan Seçimleri, SETA Analiz, S.11, Eylül 2009.
- Zayavleniya Dlya Pressı Prezidenta Rossii V.V. Putina i Prezidenta Uzbekistana İ. Karimova Po İtogam Rossiysko-Uzbekistanskih Peregovorov, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/sps/OB28609A783000A0C32570BA002A1FC4 (15.11.2005)
- ZVYAGELSKAYA, Irina, Klyuçi Ot Şastyı İli Boşlaya Sentralnaya Aziya, Rossiya v Globalnoi Politike, No.4, Haziran-Ağustos 2005. <http://www.globalaffairs.ru/numbers/15/4507.html> (12.10.2005)

ONLINE KAYNAKLAR

- <http://kabal.usembassy.gov/recca.html>
- <http://newscentralasia.net/2011/05/24/afghan-president-to-visit-turkmenistan-28-29-may-2011/>
- <http://www.adb.org/carec/>
- <http://www.ecosecretariat.org/>
- <http://www.mamf.ru/odkb/jubilee/index.htm>
- http://www.mfa.gov.tr/_asya_nin_kalbi_nde_dostluk_ve_isbirligi_icin_istanbul_bildirisi.tr.mfa
- http://www.mfa.gov.tr/data/istanbul_declaration.pdf
- http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-afganistan-bolgesel-ekonomik-isbirligi-dorduncu-konferansi-recca-iv--cercevesinde-duzenlenen-is-forumu_nda-y.tr.mfa
- <http://www.tccb.gov.tr/sayfa/ziyaretler/eco>
- http://www.unesco.org/culture/asia/html_eng/volume6.htm
- <http://www.whitehouse.gov/blog/09/03/27/A-New-Strategy-for-Afghanistan-and-Pakistan/>
- <http://www.whitehouse.gov/issues/defense/afghanistan>

AHMET YESEVİ
ÜNİVERSİTESİ

Doç. Dr. Fırat PURTAŞ

Fırat Purtaş, 1974 yılında Kahraman Maraş'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini memleketinde tamamladı, 1994 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. 1997-2000 yılları arasında Saint-Petersburg Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi'nde yüksek lisans yaptı. Doktorasını 2004 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladı. "Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu" konulu doktora tezi, 2005 yılında kitap olarak basıldı. Eski Sovyet coğrafyasının siyasi tarihi ve güncel siyasal gelişmeleri ile ilgili birçok makalesi yayımlanan Purtaş, 2008 yılında Doçent unvanını aldı. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi olan Purtaş, aynı zamanda 2008 yılından itibaren Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY) Genel Sekreter Yardımcılığı görevini yürütmektedir. Purtaş, İngilizce ve Rusça bilmektedir.

ISBN 978-9944-237-06-2

9 789944 237062 >